

Наша Слова

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года

№ 48 (1199) 26 ЛІСТАПАДА 2014 г.

Архімандрый Сяргей Гаек: “Папа пажадаў грэка-католікам Беларусі асэнсаваць сваю спадчыну”

Папа Францішак пажадаў беларускім грэка-католікам, каб “з адвагай асэнсавалі спадчыну мінулых дзесяцігоддзяў”. Кароткая размова апостальскага візітара для грэка-католікаў Беларусі архімандрыта Сяргея Гаека са Святым Айцом адбылася пасля агульнай аўдыенцыі 19 лістапада.

У інтэрв’ю Беларускай рэдакцыі Ватыканскага радыё айцец Сяргей распавёў таксама пра ўрачыстасці 100-годдзя з дня нараджэння біскупа Чэслава Сіповіча, які праходзіць у Беларусі і Рыме.

- *Ойча Сяргей, калі ласка, некалькі словаў пра вашу сённяшняю сустрэчу з папам Францішкам.*

ахрысціў шмат маладых людзей. Вось чаму мы лічым гэты дзень датай аднаўлення публічнага служэння нашай Царквы. Мы не лічым, што наша Царква была ліквідавана, проста яе дзейнасць была замарожана або нейкім чынам было схавана ў падполлі наша душпастырства. Таму дабраслаўленне Святога Айца для нас і яго словы, каб мы “з адвагай асэнсавалі спадчыну мінулых дзесяцігоддзяў, асабліва апошніх 25-ці гадоў”, гэта вялікая ласка, вялікая радасць.

- *У гэтыя апошнія тыдні і месяцы праходзяць юбілейныя ўрачыстасці, звязаныя з асобай біскупа Чэслава Сіповіча. Яны прайшлі ўжо ў*

нізе малітву і сустрэчу сяброў марыянаў і тых, хто памятае біскупа Сіповіча. Для кангрэгацыі гэта асабліва дата таму, што іерарх быў генеральным настацелем марыянаў і 50 гадоў таму адкрыў місію марыянаў у Бразіліі.

У больш шырокім фармаце 7 снежня ў храме св. Антонія пры рымскім калегіюме “Russicum”, дзе атрымаў святарскае пасвячэнне біскуп Сіповіч, адбудзецца ўрачыстая літургія, якую ўзначаліць архіепіскап Кірыл Васіль, сакратар Кангрэгацыі па справах Усходніх Касцёлаў. Трэба адзначыць, што біскуп Сіповіч быў у свой час членам гэтай ватыканскай дыкастэрыі. Канешне, на гэту

- *Для мяне сённяшня сустрэча з Папам, у гэтыя дні, мела асаблівае значэнне. Гэта вялікая радасць і вялікая ласка таму, што 12 лістапада 2014 г. у свята св. Язафата, Біскупа Полацкага, споўнілася 25 гадоў выхаду з падполля нашай грэка-каталіцкай супольнасці ў Беларусі. Я, канешне, з гэтай нагоды прасіў у Святога Айца асаблівага дабраслаўлення.*

25 гадоў таму група моладзі з Менска паехала ў Баруны, дзе тады служыў айцец Ян Матусевіч, яшчэ на рыма-каталіцкай парафіі. Яны прасілі яго атуліць іх сваёй духоўнай апекай. Пасля ён

Беларусі, і зараз нас чакае іх рымскі этап...

- *Біскуп Чэслаў Сіповіч нарадзіўся 8 снежня 1914 г. у вёсцы Дзедзінцы, пад Друяй. Дзякуючы гасціннасці біскупа Алега Буткевіча, мы ў апошнюю нядзелю жніўня святкавалі менавіта ў Друі 100-годдзе з дня нараджэння іерарха. І гэта быў беларускі этап урачыстасцяў.*

У Рыме, зразумела, мы хочам сканцэнтравана на самой даце. 8 снежня 2014 г., у свята Беззаганнага Зачацця Найсвяцейшай Панны Марыі, генеральны настацель Кангрэгацыі айцоў марыянаў арга-

ўрачыстасць запрошаны і беларусы, якія жывуць у Рыме, і ўсе сябры Беларусі.

Гэта будзе таксама дзень малітвы за Беларусь, за ўсіх хрысціянаў Беларусі, таму, што біскуп Чэслаў Сіповіч заўжды падкрэсліваў, і ў размовах са мной у тым ліку, што ён лічыць сябе святаслужыцелем для ўсіх хрысціян Беларусі, не толькі для грэка-католікаў, але і для рыма-католікаў, і праваслаўных.

Размаўляў кс. Аляксандр Амяльчэня.

Беларуская рэдакцыя Ватыканскага радыё.

300 гадоў з дня нараджэння Тамаша Жаброўскага

Тамаш ЖАБРОЎСКИ (па-польску: Tomasz Zebrowski; 25 лістапада 1714, каля Наваградка - 18 сакавіка 1758) - рымска-каталіцкі дзеяч, матэматык, астраном, архітэктар, адзін з вядучых архітэктараў віленскай школы барока Магістр філасофіі і вольных навук.

Навучаўся ў Наваградскім езуіцкім калегіюме, потым на філасофскім (1735-1738) і тэалагічным (1740-1744) факультэтах Віленскага ўніверсітэта.

У 1732 уступіў у Ордэн езуітаў, у 1743 высвечаны на ксяндза. У 1745-1746 прафесар рыторкі і паэтыкі ў Ілукшце (Курляндія), у 1746 прэфект будаўніцтва ў Бабруйску, у 1746-1748 прафесар філасофіі і прэфект бursy ў Крожах, у 1748-1750 міністр і прэфект будаўніцтва ў Вільні. У 1750-1752 вывучаў матэматыку, астраномію і архітэктару ў Празе і Вене. У часе навучання ў Празскім універсітэце слухаў лекцыі прафесара І. Стэплінга, заснавальніка і кіраўніка Празскай астранамічнай абсерваторыі. Там Жаброўскі выдаў

два падручнікі па арыфметыцы і геаметрыі. Зрабіў спробу вызначыць геаграфічны каардынаты Вільні, выдаў астранамічнае даследаванне “Аб сапраўднай вышыні полюса горада Вільні”

Па вяртанні ў 1752 зрабіўся прафесарам Віленскай акадэміі, стварыў у ёй кабінеты (факультэты) матэматыкі і эксперыментальнай фізікі. Кіраваў кафедрай, выкладаў усе навукі матэматычнага цыкла, з ягонай ініцыятывы ўніверсітэцкі курс матэматыкі пашырыўся да вышэйшай, займаўся ўдасканаленнем вадзяных млыноў і ветракоў.

З фундацыі Альжбеты з Агінскіх Пузыны збудаваў у Вільні астранамічную абсерваторыю, для якой выпісаў з Англіі неабходнае абсталяванне. Будынак абсерваторыі, як адзначалі сучаснікі, сваім абсталяваннем і архітэктурой не

саступаў падобным збудаванням Еўропы. Т. Жаброўскі атрымаў магчымасць праводзіць сістэматычныя назіранні.

Як архітэктар распрацаваў планы многіх касцёлаў і палацаў. Кіраваў будоўляй касцёла ў Ілукшце, перабудовай касцёлаў святых Пятра і Паўла ў Бабруйску і святых Ігната і Яна. Аўтар праекта касцёла бэнедыктынак у Крожах і езуіцкага калегіума ў Жодзішках.

Вікіпедыя.

80 гадоў з дня нараджэння Леаніда Падгайскага

Беларускі мовазнавец **Леанід Пракопавіч ПАДГАЙСКИ** нарадзіўся 25 лістапада 1934 г. ў Ленінградзе ў сям’і рабочых-беларусаў, якія праз год вярнуліся на радзіму ў Мсціслаў Магілёўскай вобласці. У 1953 г. скончыў Мсціслаўскае педвучылішча. Настаўнічаў. У 1962 г. скончыў Магілёўскі педагагічны інсты-

тут. Кандыдат філалагічных навук (1966). Доктар педагагічных навук (1980). Працаваў у Менскім педагагічным інстытуце імя М. Горкага старшым выкладчыкам, дацэнтам (1968-74) кафедры беларускай мовы, намеснікам дэкана (1971-74), дэканам (з 1974), прарэктарам па вучэбнай рабоце (з 1978).

Памёр 4 жніўня 1980 г.

Даследаваў сінтаксіс беларускай мовы і метадыку яе выкладання ў пачатковых класах. У манаграфіі “Словазлучэнне ў беларускай мове: Дзеяслоўна-іменныя словазлучэнні з акалічнаснымі адносінамі” (1971) Л. П. Падгайскі разглядае сістэму дзеяслоўна-іменных словазлучэнняў з прасторавымі, часавымі, прычыннымі і мэтанамі адносінамі, высвятляе ролю галоўнага і залежнага

кампанентаў гэтых словазлучэнняў, атакаса прыназоўнікаў і суадноснасць іх з прыстаўкамі дзеясловаў прэфіксальнага ўтварэння.

Л. П. Падгайскі - аўтар метадычных дапаможнікаў для настаўнікаў “Беларуская мова ў трэцім класе” (1971), “Вывучэнне беларускай мовы ў пачатковых класах: Граматыка, правапіс, развіццё мовы” (1975), “Метадыка беларускай мовы: (Граматыка і правапіс). I-III класы” (1981), суаўтар прац “Беларуская мова ў першым класе” (1970), “Беларуская мова ў другім класе” (1971), “Зборнік дыктантаў” (1973), “Сучасная беларуская літаратурная мова: Марфалогія” (1975), “Практычныя работы па беларускай мове: (Граматыка і правапіс). I-III класы” (1976), “Развіццё мовы вучняў пачатковых класаў” (1979), шэрагу падручнікаў па беларускай мове для пачатковых класаў.

К. Германовіч.

ISSN 2073-7033

“Будзьма!”

1 снежня (панядзелак)

адбудуцца заняткі гістарычнай школы

з Алегам Трусовым

“Гісторыя ў падзеях і малюнках”

Пачатак - 18.30 гадзін.

Румянцава, 13

Уваход вольны.

...А беларускі караван ідзе!

У газеце "Народная Воля" № 90 (3933) змешчаны допіс Вячаслава Лапціка "Чаму я не згодны са спадаром Трусавам". Публікацыя выклікала пэўныя пытанні і прашанні з боку старшыні ТБМ Алега Трусава да сп. В. Лапціка і да рэдактара "Народнай Волі" І. Сярэдзіча:

- Мне цяжка сказаць, што зробіў канкрэтна беларус Вячаслаў Лапцік, каб беларуская мова пашыралася ў нашай краіне. Можна, ён арганізаваў у Менску беларускамоўны садок ці клас, а можа і цэлую гім-

назію, як гэтага ў свой час дамаглася Менская гарадская арганізацыя ТБМ? А можа, ён зробіў і выдаў без дапамогі дзяржавы беларуска-англійскі ці беларуска-шведскі размоўнікі? Можна, дапамог актывістам ТБМ выдаць Правілы дарожнага руху па-беларуску ці выдаў хоць адзін беларускамоўны календар, паштоўку ці канверт, як гэта шмат гадоў робіць ТБМ? Спадзяюся, што ў наступным нумары "Народнай Волі" мы даведземся пра грамадскі выхін спадара Лапціка. А зараз я прашу сп. Сярэдзіча надрукаваць матэры-

ялы, прынятыя дэлегатамі XII з'езду ТБМ і дасланыя беларускім уладам. Таксама раю сп. Лапціку зазірнуць на сайт ТБМ tbm-mova.by і прачытаць нашу перапіску з уладамі. Можна таксама завітаць на сядзібу ТБМ (Румянцава, 13), дзе ёсць магчымасць азнаёміцца з чарговым выданнем "Летапісу ТБМ" за апошнія пяць гадоў і даведацца пра нашу працу, што ідзе кожны дзень і месяц ужо 25 гадоў запар.

19 лістапада 2014 г.

г. Менск.

Старшыня ТБМ
Алег Трусаў.

Інфармацыя

Шаноўныя сябры!

У адпаведнасці са Статутам, Сакратарыят ТБМ 19 лістапада прызначыў рэгіянальных каардынатараў з намеснікаў старшыні ТБМ.

Першы намеснік старшыні Алена Анісім адказвае за дзейнасць рэгіянальных арганізацый Гомельскай, Магілёўскай і Менскай абласцей.

Намеснік старшыні

Дзяніс Тушынскі адказвае за дзейнасць Берасцейскай, Віцебскай і Гарадзенскай абласных арганізацый.

Намеснік старшыні Аляксандр Давідовіч адказвае за дзейнасць Менскай гарадской і раённых арганізацый ТБМ у г. Менску.

Сакратарыят ТБМ просіць усіх кіраўнікоў рэгіянальных арганізацый ТБМ да 10 снежня даслаць свае прапановы да плану дзей-

насці ТБМ на 2015 год, спісы сяброў ТБМ сваіх арганізацый па стане на 1 снежня 2014 года і справаздачу аб дзейнасці арганізацыі за гэты год.

Вельмі прашу ўсіх сяброў ТБМ не паленавацца, зайсці на пошту і падпісацца на 6 месяцаў на орган ТБМ - газету "Наша слова".

Старшыня ТБМ
Алег Трусаў.

Мікола Даніловіч

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСАЎ - У ФРАЗЕАЛОГІІ

(Заканчэнне. Пачатак у папяр. нумары.)

6. Сацыяльныя і сацыяльна-прававыя адносіны. У Беларусі ў мінулыя стагоддзі існавала адпрацовачная рэнта - форма эксплуатацыі селяніна, якая называлася *паншчынай*. Паводле яе залежны селянін павінен быў бясплатна адпрацаваць на пана некалькі дзён у тыдзень. Паншчына афіцыйна была адменена ў 1864 годзе, але напамінае пра яе знаходзім і сёння ў фразеалагізмах (ідзе) *як на паншчыну* 'павольна, неахвотна', *паншчыну адрабляць* 'выконваць што-н. неахвотна, для адчэпнага'.

Пры паншчыне выкарыстоўвалі розныя віды прымусу. Адзін з іх - *падсудства*. Селяніну на пэўны час падсялялі ў хату чалавека (звычайна работніка ці вайскоўца), якога трэба было карміць і даглядаць. Такі чалавек называўся *кутнікам* або *закутнікам*. Пражыванне падсуды ў чужой хаце адлюстравалася ў фразеалагізмах *кутам сядзеццэ*, *сідзеццэ на куце*. У наш час згаданыя фразеалагізмы маюць крыху іншую дэнататывую накіраванасць, абазначаюць чалавека, які вымушаны сядзеццэ ў чужой хаце з прычыны адсутнасці ці страты свайго жылля і маёмасці. Зразумелым у гэтай сувязі з'яўляецца зларадны сэнс кленіча *Каб ты кутам сеў* (сідзеў).

Пэўныя працоўныя павіннасці бытавалі і пазней. Напрыклад, у Заходняй Беларусі, калі яна да 1939 г. знаходзілася ў складзе Польшчы, існавала дарожная павіннасць *шарварка* (ням. *Scharwerk* 'прыгонніцкая праца, паншчына'). Яна абавязвала селяніна некалькі дзён у залежнасці ад памеру зямельнай уласнасці адпрацаваць на будаўніцтве ці рамонтце дарог, дарожных збудаванняў, г. зн. *шарварку адрабляць*. На базе словазлучэння *шарварку адрабляць* узнік аднайменны фразеалагізм са значэннем 'абьякава, для ачэпнага працаваць'. У гаворках заходняй часткі Беларусі гэты фразеалагізм і цяпер ужываецца актыўна, не глядзячы на тое, што

для многіх носьбітаў гаворак слова *шарварка* ўжо незразумела.

Прымусы, забароны, спагнанні, якія бытавалі ў сацыяльным ладзе жыцця, зафіксаваны і такімі фразеалагізмамі:

У *казе сідзеццэ* - 'заставацца ў школе пасля ўрокаў на дадатковыя заняткі з прычыны кепскага выканання хатняга задання'. У XIX ст. *казой* называлі дом, у які садзілі падваргу часова затрыманых людзей, што парушылі ў горадзе парадак.

Витісаць пару гарачых - 'пабіць, пакараць каго-н.'. *Гарачыя* - лупцоўка як спецыяльны спосаб пакарання ў мінулыя.

Выправіць собалі пасвіць, адправіць да белых мядзведзяў - 'адправіць у высылку' (водгук на расправы ўлад царскай Расіі і на сталінскія рэпрэсіі, калі людзей масава высылалі ў Сібір ці на поўнач Расіі).

Сухая арэнда - 'дармаўшчына, тое, што за нішто дасталося каму-н.'. Першапачаткова *сухой арэндай* называлі безпадстаўную плату за што-н., напрыклад, за пашу у лесе, хоць жывёла ў лесе не пасвілася.

На скарб панства (*панскі*) 'у глум, безвынікова, упустую, дарэмна (пайсці, рабіць і пад.)'. Выраз склаўся на аснове польскага тэрміна *skarb panstwa* 'дзяржаўнае казначэйства' як іранічная рэакцыя заходнебеларускага сялянства на штрафныя квіткі, што выдаваліся секвестратамі пры грашовым ці іншым спагнанні за нядоімкі, недазволенае рыбалоўства, збіранне ў лесе грыбоў, ягад і пад.

7. Дзяржаўны лад. Гістарычны лёс Беларусі склаўся так, што яна часта з'яўлялася аб'ектам інтарэсаў іншых краін. Напрыклад, толькі ў XX ст. некалькі разоў перакройвалася беларуская карта. Беларусь ці асобныя яе часткі належалі розным дзяржавам і дзяржаўным утварэнням: то царскай Расіі, то Польшчы, то Германіі, то Савецкаму Саюзу. І гэты красамоўна зафіксавана ў фразеалогіі. Вылучаецца се-

рыя ўстойлівыя выразаў з тэмапаралельным значэннем, якія ўказваюць на час панавання чужой дзяржавы. Яны ўтвораюцца па вядомай структурнай мадэлі з пачатковымі прыназоўнікамі *за, пры, пад: за царом, за царызмай, за рускім, за польскім, за польскімі, за Польшчай, пад палякамі, за немцам, за немцамі, пад немцамі, за саветамі, пры саветах*.

Нямецкае і савецкае дзяржаўнае кіраванне ў XX ст. у Беларусі ўсталявалася двойчы. Адпаведныя яму фразеалагізмы характарызуюцца дэталізаванасцю семантыкі, што дасягаецца ўвядзеннем у структуру фразеалагізмаў кампанентаў *першы, той, другі: за першымі немцамі* 'пры нямецкай акупацыі ў часе Першай сусветнай вайны', *за другімі немцамі* 'пры нямецкай акупацыі ў часе Другой сусветнай вайны', *за першымі (за тымі) саветамі* 'ў перыяд з 1939 па 1941 гады, калі ў Заходняй Беларусі ўсталявалася савецкая ўлада', *за другімі саветамі* 'ў перыяд пасля 1945 года, калі заходняя частка Беларусі зноў стала часткай Савецкага Саюза'.

Асобныя фразеалагізмы страцілі прывязку да канкрэтнага гістарычнага часу, ужываюцца з абстрактным значэннем 'вельмі даўно': *за царом, пры цару, за царом гарохам, пры цару гароху, за каралём гарохавам, пры цару гароху як людзей было троху <і былі дзеравянныя рублі і жалезныя капейкі>*.

8. Гістарычныя падзеі. Фразеалогія чуйна адгукваецца на важныя гістарычныя падзеі, якія закарналі жыццё і лёс цэлага народа ці некалькіх народаў. Гэта пераважна вайны, ваенныя дзеянні. Ваяўнічасць яцвягаў увасобілася ў прыказкі *Яцвеж як еж*. Мангола-татарскае пранікненне на тэрыторыю Беларусі паслужыла падставой для ўтварэння наступных прыказак і фразеалагізмаў: *страшан, як мангол, Няма на свеце горшай вярты, як басурманы-татары; арду тварыць; мардва апанавала; погань апанавала*.

Падзеі шведскай, турэцкай, напалеонаўскай войнаў адбіліся ва ўстойлівых выразках *Як надыйшлі шведы, то не стала ў Дварчанскім возеры вады; Прапаў, як швед пад Палтаваю; А стуль туркі, а стуль шведы, недзе дзецца з велькай беды; Грэўся француз у Маскве, а замарзаў на Бярозе; Наша Бяроза чужых і генералаў тапіць можа; Пякуцца французы, бы бульба ў прыску; Байца холаду, як француз; Галодны француз і вароне рад; Мусю француз, ці не з'ясі гарбуз?*

З этнонімаў *маскаль* фразеалагізмы склаліся ў мінулыя стагоддзі. Гэтае слова суадносілася з прадстаўніком Маскоўскай дзяржавы, а ў XVIII-XIX стст. атрымала сэнсавае прырашчэнне 'салдат расійскага войска'. Фразеалагізмы і прыказкі з гэтым кампанентам маюць пераважна адмоўную эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку: *муціць ваду як маскаль у сяле* 'ўносіць разлад, беспарадак у адносіны паміж кім-н.'; *Хто хоча гора за жыцьцём, няхай ідзе ў маскалі служыць; Маскаль не вялікі пан, ды ў яго барабан*.

У дыялектнай мове найбольш ужывальнымі з'яўляюцца фразеалагізмы і прыказкі, утвораныя па слядах ваенных падзей, што адбываліся бліжэй да нашага часу, у XX ст. Напрыклад, у гаворках Гродзеншчыны занатаваны выклічківы фразеалагізм *цуд над Віслай*. Паходжанне фразеалагізма звязана з эпоздам Першай сусветнай вайны. У 1918 - 1920 гадах Беларусь, якая дабілася незалежнасці, забіралі то немцы, то большавікі, то палякі. Летам 1920 года Чырвоная Армія з баямі выцесніла польскія войскі з Беларусі і ў жніўні рушыла на Варшаву, каб "прамацаць Еўропу рускім штыком" (У.І. Ленін). Заваёўнікі падышлі да Варшавы і рыхталіся да штурму. Але магутны нацыянальна-патрыятычны ўздых з'яўнаў палякаў і даў моцы для супраціву. На абарону Варшавы сталі не толькі вайскоўцы, але жанчыны і дзеці. Добраахвотнікаў улілося ў войска больш за 160 тысяч. І для больша-

вікоў, якія стаялі ля сцен Варшавы, здарылася нечаканае, "цуд над Віслай". Палякі пайшлі ў контрнступленне і за кароткі час вызвалілі Польшчу. Тады і ўзнік выраз *цуд над Віслай*. Пасля ён фразеалагізаваўся, пашырыў сваю семантыку. Носьбіты гаворак часцей не ўсведамляюць прывязку яго да апісанай ваеннай падзеі, ужываюць з выклічківым значэннем 'выказванне здзіўлення, радасці, захаплення нечым незвычайным, неверагодным': *Палян, вярхаваты кошык баравікоў прывалок! А дзе ж ты іх назьбіроў?! Цуд над Віслай!* (в. Бабіна Гродзенскага раёна).

Многа фразеалагізмаў і прыказак створана як рэакцыя на падзеі Другой сусветнай вайны: *З'еў бы фашыст беларуса, ды кішка тонка; Ішлі фашысты ў госці - у зямлі пакінулі косці; Кожнай фашысцкай гадзіне вісець на перакладзіне; У беларускім краі не быць фашысцкай зраі; Прапаў, як фашыст пад Сталінградом; як з Асвенцыма вельмі худы, слабы, страшны хто-н.', як з блакадага Ленінграду 'вельмі галодны'.*

9. Імёны гістарычных асоб (часцей за ўсё кіраўнікоў дзяржаў, палкаводцаў, палітычных дзеячаў). Фразеалагізм *пры пану Зыгмунду* (*Сігізмунт, Жыгімонт*), якое ў перыяд з 1432 па 1622 год насілі ашчыры вялікія князі Вялікага Княства Літоўскага і тры каралі Рэчы Паспалітай.

З імем вядомага дзяржаўнага дзеяча, военачальніка, вялікага князя Вялікага Княства Літоўскага і караля польскага Сцяпана Баторыя звязаны фразеалагізм *помніць караля Баторога* (*Батуру*) 'стары, даўні, адвечны'. Па адной з ім мадэлі пазней утварыўся фразеалагізм *цара* <*Мікалая*> *помніць*, у якім антрапанімічны кампанент называе аднаго з цараў Расійскай імперыі. Параўн. таксама: *за Мікалая (за Мікалаем), пры Ніколаеві*.

Фразеалагізмы за *круля Сасам, з крулём Сасам* як

елі пірог з мясам - 'вельмі даўно' адлюстравваюць сляды гісторыі, калі ў Рэчы Паспалітай гаспадарыў кароль Аўгуст II Сас (з 1697 па 1733 г.). У той час дзяржава перажывала небывалы крызіс, а беларускі народ пад удзеяннем ціску з боку Расіі і Польшчы па сутнасці быў пазбаўлены палітычных правоў. Ад беспарадку і безвыходнасці шляхта кінулася ў гулянкі. У яе асяроддзі часта раздаваўся шляхецкі кліч: *"Пі, еш і папушчай паса"*. Гэтыя старонкі гісторыі спарадзілі і прыказкі з кампанентам *Сас*: *Адзін да Саса, другі да яса; За цара Саса было досыць хлеба і мяса; За караля Саса было досыць (даволі) хлеба і мяса, а як настаў Панятоўскі, то і хлеб не такоўскі; За круля Саса наліся людзі хлеба і мяса, а за Панятоўскага ні стало і падла конскага*.

Імя рускага палкаводца Кутузава, які праславіўся ў вайне 1812 года з напалеонаўскімі захопнікамі, зафіксавана ў фразеалагізмах *як Кутуз прануца* 'рашуча, смела (прагнаць, выгнаць каго-н.)'.

Дыялектныя фразеалагізмы напамінаюць і пра асобаў, менш аддаленыя ў гістарычным часе: (глядзеццэ) *як Ленін на буржуазію* 'непрызна, нядобразычліва', *як Троцкі* 'вельмі лёгка, па-штукарску (лігавы, гаварыць няпраўду)' (у аснове фразеалагізма - прозвішча ідэолага антыленінскага, антысавецкага руху Л.Д. Троцкага), (планы) *як у Гітлера* 'вельмі вялікія'.

У гэтым артыкуле адзначаны асобныя тыповыя пазамоўныя крыніцы беларускай дыялектнай фразеалогіі. На падставе ўжо толькі іх можна бачыць непарыўную сувязь грамадства і мовы. Гістарычныя факты спрыяюць развіццю фразеалагічнага складу гаворак. Многія фразеалагізмы захоўваюць звесткі пра мінулае, таму маюць выключную інфармацыйную каштоўнасць не толькі для мовазнаўства, але і для гісторыі народа.

Прозвішчы Беларусі. Частка II: Найменні знакамiтых людзей (Паводле матэрыялаў беларускамоўнага друку)

(Працяг. Пачатак у папяр.
нумары.)

Крывіцкі (Алесь К., Міхась К.) - дэрыват з суфіксам *-цкі (-скі)* ад тапоніма *Крывічы* і семантыкай 'жыхар, народзінец названага паселішча': *Крывіч-скі - Крывіцкі*. Або шляхетная форма з прэстыжным фармантам *-цкі* ад антрапоніма *Крывы*: *Крыв-цкі*. ФП: *крывы* ('няпросты') - *Крывы* (мянушка) - *Крывы* (прозвішча) - *Крывіцкі*. У першым выпадку ФП: *крывіч* (адз. л. ад *крывічы* 'усходнеславянскае плямёнавае згуртаванне 6-10 стст., якое займала тэрыторыю ў вярхоўях Заходняй Дзвіны, Дняпра і Волгі') - *Крывічы* (паселішча *крывічаў*) - *Крывіцкі*.

Крыжаноўская (Люцыя К.) - дэрыват з фармантам *-оўская* ад тапоніма *Крыжаны* і семантыкай 'народзінец, жыхарка названага паселішча': *Крыжан-оўская*. ФП: *крыжан* (м. р. ад *крыжанка* 'дзікая качка' (самец качкі) - *Крыжан* (мянушка, потым прозвішча) - *Крыжаны* (паселішча асоб *Крыжаноў*) - *Крыжаноўская*.

Ксяневіч (Іван К.) - форма бацькаймення з фармантам *-евіч* ад антрапоніма *Ксея* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Ксян-евіч*. ФП: *Ксея* (імя) - *Ксен-евіч* - *Ксяневіч*. Або: *Ксенафонт* (імя) - *Ксея* (ласк.-разм.) - *Ксеневіч* - *Ксяневіч*.

Кудасава (Марыя К.) - форма прыметніка з фармантам *-ава* ад антрапоніма *Кудаса* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Кудас-ава*. ФП: *кудаса* ('мяцеліца' - Слоўнік народнай мовы Зэльвеншчыны) - *Кудаса* (мянушка, потым прозвішча) - *Кудасава*.

Кудзерка (Астап К.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *кудзерка* 'невялікі вузкі ўчастак лесу сярод поля'.

Кузьміцкая (Ала К.) - дэрыват з суф. *-ск-ая* ад *Кузьмічы* і семантыкай 'жыхар, народзінец названага паселішча': *Кузьміцкая* - *Кузьміц(ч)ская*. ФП: *Кузьма* (імя) - *Кузьміч* (нашчадак *Кузьмы*) - *Кузьмічы* (паселішча) - *Кузьміцкая*.

Кукавенка (Іван К.) - дэрыват з фармантам *-енка* ад антрапоніма *Кукава* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Кукав-енка*. ФП: *кукаваць* (1) Пра зязюлю: ствараць гукі, падобныя на "ку-ку"; 2) перан. Гаварыць (разм.) - *кукава* ('зязюля', параўн. *кукавка* 'зязюля' (укр.)) - *Кукава* (празванне, потым прозвішча) - *Кукавенка*.

Кулажанка (Аляксандр К.) - дэрыват з фармантам *-анка* ад антрапоніма *Кулага* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Кулаж-анка*. ФП: *кулага* ('саладуха (ежа)', 'зацірка', 'кулеш з грэчкай мукі' - СБГПЗБП, т. 2, с. 563) - *Кулага* (мянушка, потым прозвішча) - *Кулажанка*.

Куланаў (Аляксандр

К.) - форма прыметніка з суф. *-аў* ад антрапоніма *Кулан* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Кулан-аў*. ФП: *кулан* ('дзікая жывёліна, роднасная асоба': *Кулаб-ін*. ФП: *кулаба* і *кулэба* ('нага' - экспрэс.) - *Кулаба* (мянушка, потым прозвішча) - *Куланаў*.

Кулябін (Андрэй К.) - форма прыметніка з суф. *-ін* ад антрапоніма *Куляба* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Куляб-ін*. ФП: *куляба* і *кулэба* ('нага' - экспрэс.) - *Куляба* (мянушка, потым прозвішча) - *Кулябін*.

Куцізвіч (Люба К.) - форма бацькаймення з фармантам *-эвіч* ад антрапоніма *Кунці* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Кунці-эвіч*. ФП: *куна* ('куніца - звярок') - *кунец* ('самец куны') - *Кунец* (мянушка, потым прозвішча) - *Кунці-эвіч*.

Курава (Тамара К.) - форма прыметніка з фармантам *-ава* ад антрапоніма *Кур* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Кур-ава*. ФП: *кур* ('плевень' - Насовіч СБН) - *Кур* (мянушка, потым прозвішча) - *Курава*.

Кушнір і Кушнер (Антон К.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *кушнер* 'майстар, які вырабляе шкуры пушных жывёлін на футра' (польск. *Kusnierz* < нямецк.).

Лабыка (Зміцер Л.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *лабыка* 'лабаты чалавек, лабач'. ФП: *лоб* ('верхняя частка твару чалавека або морды жывёліны') - *Лабыка* (мянушка) - *Лабыка*.

Ладыка (Андрэй Л.) - відаць, з першаснага *Ўладыка*, якое ад апелятыва *ўладыка* 'ўладар', а таксама 'тытулаванне архірэя'.

Лавіцкі (Дзмітры Л.) - дэрыват з фармантам *-іцкі* ад тапоніма *Лавы* і семантыкай 'жыхар, народзінец названай мясцовасці, паселішча': *Лавіцкі*. ФП: *лава* ('1) прадмет хатняга абсталявання ў выглядзе шырокай дошкі на ножках для сядзення; 2) шырокі аднастайны масіў чаго-небудзь; 3) падземная горная распацоўка; 4) расплаўленая вулканічная маса; 5) казацкая атака на ворага') - *Лавы* ('мясціна - абсяг на прасторы') - *Лавы* (тоесама) - *Лавіцкі*.

Лазоўскі (Уладзімір Л.) - дэрыват з фармантам *-оўскі* ад тапоніма *Лозы* і семантыкай 'жыхар, народзінец названай мясціны': *Лаз-оўскі*.

Ланіцкая (Ганна Л.) - адтапанімічны дэрыват з фармантам *-цк-ая (-ск-ая)* ад *Ланік* і семантыкай 'народзінец, жыхар названай мясціны': *Ланіцкая* - *Ланіц(к)ская*. ФП: *ланік* ('невялікі кавалак зямлі, лапіна') - *Ланік(і)* - (тэрыторыя) - *Ланіцкая* ('з Ланікаў').

Лаўрэль (Яўген Л.) - дэрыват з суфіксам *-эль* ад кананічнага праваслаўнага *Лаўр* (< *Лавр*), яно дало пазней фор-

мы імёнаў, што замацаваліся ў антрапаніміконе беларусаў: *Лаўрын, Лаўрэль, Лаўрэн, Лаўрэш* і іншых формах.

Лаўрэш (Аляксандр Л.) - народная форма (з фармантам *-эш*) ад першаснага *Лаўр*. Гл. *Лаўрэль*.

Лашкоўскі (Яўген Л.) - форма з прэстыжным фармантам *-оўскі* ад антрапоніма *Лашко* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Лашк-оўскі*. ФП: *лоша* ('жарабя') - *лашак* ('помесь жарабца і асліцы') - *Лашак* (мянушка) - *Лашко* (прозвішча з менай сегментаў апелятыва) - *Лашкоўскі*.

Леванцэвіч (Лена Л.) - форма бацькаймення з акцэнтаваным фармантам *-эвіч* ад антрапоніма *Лявонцій* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Лявонц-эвіч* - *Леванцэвіч*. Адымёнавае прозвішча.

Лешчанка (Валянцін Л., Міхаіл Л.) - дэрыват з фармантам *-анка* ад антрапоніма *Лешч* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Лешч-анка*. ФП: *лешч* ('прэснаводная рыба сямейства карпавых з плоскім целам') - *Лешч* (мянушка, потым прозвішча) - *Лешчанка*.

Літвінка (Фрыя Л.) - дэрыват з фармантам *-ка* ад антрапоніма *Літвін* і семантыкай 'жонка ці дачка названай асобы': *Літвінка*. ФП: *літва* (гістар.: тэрыторыя, княства з цэнтрам *Літва* (на Беларусі) - *літвін* (дэрыват з *-ін*) 'населнік, жыхар названай мясцовасці') - *Літвін* (празванне, затым прозвішча) - *Літвінка*.

Літвіноўская (Алесь Л.) - дэрыват з фармантам *-оўская* ад тапоніма *Літвіны* і семантыкай 'жыхар ці народзінец названага паселішча': *Літвін-оўская*. Гл. *Літвінка*.

Лукашонак (Генадзь Л.) - дэрыват з суфіксам *-онак* ад антрапоніма *Лукаш* і семантыкай 'нашчадак (дзіця) названай асобы': *Лукаш-онак*. ФП: *Лука* (імя канан. правасл.) - *Лукаш* (імя катал. польск. *Lukasz*) - *Лукашонак*. У праваслаўных адпаведна *Лукашык* або *Лукашэня*.

Лютомскі (Дзмітры Л.) - адтапанімічны дэрыват з фармантам *-скі* ад *Люты* і семантыкай 'народзінец, жыхар названай мясцовасці, паселішча': *Лютом-скі*.

Лянкевіч (Уладзімір Л.) - форма бацькаймення з фармантам *-евіч* ад антрапоніма *Лянка* (Ленка) і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Лянк-евіч*. ФП: *лены* ('лянівы') - *лянка* ('асоба лянівая') - *Лянка* (мянушка, потым прозвішча) - *Лянкевіч*.

Ляўковіч (Ала Л.) - форма бацькаймення з суфіксам *-овіч* ад антрапоніма *Ляўко* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Ляўк-овіч*.

Ляхновіч (Тацяна Л.) - форма бацькаймення з фармантам *-овіч* ад антрапоніма *Ляхно*

і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Ляхн-овіч*. ФП: *Аляксандр - Александр - Алекс - Алех - Алехно - Алеховіч - Алехновіч* (М. Бірыла).

Ляшук (Вікторыя Л., Мікалай Л.) - дэрыват з суфіксам *-ук* ад антрапоніма *Лях* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Лях-ук - Ляшук*. ФП: *ляхі* (састар. 'палікі') - *лях* ('палік') - *Лях* (мянушка) - *Лях* (прозвішча) - *Ляшук*.

Макрэцкі (Зыгмунд М.) - дэрыват з фармантам *-цкі (-скі)* ад тапоніма *Макрэц* і семантыкай 'жыхар, народзінец названай мясціны, паселішча': *Макрэц-кі*. ФП: *мокры* ('насычаны вільгаццю, вільготны, сыры') - *Макрэц* (тапонім) - *Макрэцкі*. Дзеду З. Макрэцкага, а потым дзядзьку належала вёска *Макрэц* пад Ражанкай.

Малажэй (Галіна М.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *малажэй* (рас. *моложай*, *маладжавы* 'які выглядае маладзей сваіх гадоў'. ФП: *малажавы* - *малаж-ай* (параўн. *голы - галай, доўгі - даўгай*) - *Малажэй* (мянушка) - *Малажэй*.

Мамчанка (Святлана М.) - дэрыват з фармантам *-анка* ад антрапоніма *Мамка* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Мамк(к/х)-анка*. ФП: *мама* - *мамка* - *Мамка* (мянушка) - *Мамка* (прозвішча) - *Мамчанка*.

Мануленка (Уладзімір М.) - дэрыват з фармантам *-енка* ад антрапоніма *Мануля* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Манул-енка*. ФП: *Марыя > Маня* (гутар. форма імя) - *Мануля* (пяшч. ад *Маня*) - *Мануля* (празванне, потым прозвішча) - *Мануленка*.

Марозевіч (Святлана М.) - форма бацькаймення з суфіксам *-евіч* ад антрапоніма *Мароз* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Мароз-евіч*. ФП: *мароз* ('моцны холад, сцюжа') - *Мароз* (мянушка) - *Мароз* (прозвішча) - *Марозавіч - Марозевіч*.

Марцэвіч (Іван М.) - форма бацькаймення з фармантам *-эвіч* ад антрапоніма *Марац* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Марац-эвіч* (*Марац* - Р. ск. *Марац-а*). ФП: *марац* (рэг. месяц сакавік) - *Марац* (мянушка) - *Марац* (прозвішча) - *Марцэвіч*.

Масляка (Яўген М.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *масляка* - ўтварэнне з фармантам *-ыка* ад *масліць* 'намазваць маслам, класці масла ў ежу': *масл-ыка*. ФП: *масла* ('харчовы тлушч') - *масліць* - *Масляка* ('той, хто масліць') - *Масляка* (мянушка) - *Масляка*.

Мацвёня (Сяргей М.) - дэрыват з фармантам *-еня* ад антрапоніма *Мацвей* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Мацвее-еня* - *Мацвёня*. Адымёнавае прозвішча; на

ўсходзе Беларусі яму адпавядае ўтварэнне з фармантам *-ёнак* (*Мацвёёнак*).

Мащэнская (Людміла М.) - дэрыват з фармантам *-ская* ад тапоніма *Мащэны* і семантыкай 'народзінец, жыхар названай мясціны, паселішча': *Мащэн-ская*.

Мезенка (Галіна М.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *мезенка* 'маладзейшая, малодшая дачка'. ФП: *мезены* ('маладзейшы, малодшы') - *мезенка* (*мезен-ка*) - *Мезенка* (мянушка) - *Мезенка*.

Мігановіч (Вікторыя М.) - форма бацькаймення з суфіксам *-овіч* ад антрапоніма *Міган* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Міган-овіч*. ФП: *мігі* (гаварыць на мігі 'размаўляць пры дапамозе жэстаў, знакаў') - *міган* ('той, хто размаўляе *мігамі* (глуха-нямы') - *Міган* (мянушка, потым прозвішча) - *Мігановіч*.

Міцынская (Валянціна М.) - дэрыват з фармантам *-ская* ад тапоніма *Міцына* і з семантыкай 'народзінец, жыхар названай мясціны, паселішча': *Міцын-ская*.

Мышкавец (Іван М.) - дэрыват з суфіксам *-ец* ад тапоніма *Мышкавічы* і з семантыкай 'народзінец, жыхар названага паселішча': *Мышкав(ічы)-ец*.

Наваранка (Іван Н.) - дэрыват з фармантам *-анка* ад антрапоніма *Навар* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Навар-анка*. ФП: *навар* ('вадкасьць, насычаная рэчывамі тых прадуктаў, што ў ёй варацца, а таксама тлушч, які ўсплывае наверх пры варэнні стравы', а таксама (перан.) 'прыбытак, выгада ад чаго-небудзь') - *Навар* (мянушка) - *Навар* (прозвішча) - *Наваранка*. Прозвішча магло ўзнікнуць і непасрэдна ад апелятыва *наваранка* 'тлушч пры варэнні стравы'.

Нагода (Андрэй Н.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *нагода* 'падстава для чаго-небудзь (з *нагоды* свята і пад).

Нагрэй (Станіслаў Н.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *нагрэй* 'тое, што можа *нагрэць*, што сагравае, ацяпляльнае'. Утварэнне ад асновы *нагрэй* (*-е, -юць*).

Наркевіч (Аркадзь Н.) - форма бацькаймення з суфіксам *-евіч* ад антрапоніма *Норка* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Норк-авіч - Наркевіч*. ФП: *норка* ('драпежны пушыны звярок сямейства куніцавых з густой бліскачай поўсцю, а таксама футра з гэтага звярка') - *Норка* (мянушка, потым прозвішча) - *Наркевіч*.

Насоль (Дзяніс Н.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *на соль* - утварэнне ад *насаліць* 'персаліць, пакласці зашпрат солі' (параўн. *небасаль*). Прозвішча магло ўзнікнуць і шляхам акцэнтавання (пераносу націску на іншы склад слова)

ад слова *носаль* 'насаты чалавек чалавек, насач'. ФП: *нос* ('орган нюху, які знаходзіцца на твары чалавека або мордзе жывёлы') - *носаль* - *Носаль* (мянушка, потым прозвішча) - *Насаль* (дзеля адмежавання ад апелятыва).

Немагай (Валянціна Н.) - семантычны дэрыват ад апелятыва *немагай* (утварэнне з суфіксам *-ай* ад *не магу*: *немаг-ай*) 'той, тая, тое, хто не можа' (ваканец, здзейсніць што-небудзь).

Нічыпар (Алесь Н.) - народная форма ад канан. *Нікіфар*, якая стала побач з *Нікіфар* афіцыйным асабовым уласным найменнем і набыла функцыю прозвішча.

Нямцэвіч (Іван Н.) - формы бацькаймення з акцэнтаваным суфіксам *-эвіч* ад антрапоніма *Немец* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Немц-эвіч* - *Нямцэвіч*. ФП: *нямы* ('пазбаўлены здольнасці гаварыць', 'маўклівы, ціхі') - *немец* ('нямы мужчына' - асабовы назоўнік з суф. *-ец* ад *нямы*) - *Немец* (мянушка, потым прозвішча) - *Немцэвіч - Нямцэвіч*. Або: *немец* адз. л. ад *немец* 'народ, які складае асноўнае насельніцтва Германіі - Нямецчыны'. ФП: *немец* (член нацыі) - *Немец* (мянушка, потым прозвішча) - *Немцэвіч - Нямцэвіч*.

Нямчынаў (Аляксандр Н.) - форма прыметніка з суфіксам *-аў* ад антрапоніма *Немчын* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Немчын-аў*. ФП: *немка* (жан. данемец) - *немчын* ('які належыць немцы') - *Немчын* (мянушка, потым прозвішча) - *Немчынаў - Нямчынаў*.

Нянашаў (Ігар Н.) - форма прыметніка з суфіксам *-аў* ад антрапоніма *Нянаш* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Нянаш-аў*. ФП: *наш* ('які належыць нам, які мае адносіны да нас') - *не наш* (адмоўнае значэнне) - *нянаш* ('які не належыць нам, не мае адносіны да нас') - *Нянаш* (мянушка, потым прозвішча) - *Нянашаў*.

Пазнухова (Лілія П.) - форма прыметніка з фармантам *-ова* ад антрапоніма *Пазнуха* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Пазнух-ова*. ФП: *пазнуха* ('тая, хто позніцца, спазняецца') - *Пазнуха* (мянушка, потым прозвішча) - *Пазнухова*.

Панюціч (Клара П.) - дэрыват з фармантам *-іч* ад антрапоніма *Панюта* і семантыкай 'нашчадак названай асобы': *Панюц-іч*. ФП: *пані* ('жан. да пан') - *панюта* (экспрэс. суф. *-ют-а*) - *Панюта* (мянушка, потым прозвішча) - *Панюціч*.

Паплаўская (Тацяна П.) - адтапанімічны дэрыват з фармантам *-ская* ад *Паплавы* (*Паплаў*) і семантыкай 'народзінец, жыхарка названай мясціны, паселішча': *Паплаўская*.

(Працяг у наступным нумары.)

"Верасень" у лістападзе

Л. Дранько-Майсюк і Э. Акулін наведалі Магілёў

Тое, што з дапамогай сяброўкі-гітары, вытанчаных метафар ды чароўнага голасу стварае Эдуард Акулін, сапраўды прымусае летуценіць, усміхацца і лунаць, лунаць, лунаць... У казачным сусвецце хараства.

Менавіта вось такое, самае вялікае ўражанне пакінула прэзентацыя літаратурна-мастацкага часопіса "Верасень" у Магілёве з удзелам барда Эдуарда Акуліна (галоўнага рэдактара часопіса) і паэта Леаніда Дранько-Майсюка. Зрэшты, фармат сустрэчы твораў з магілёўцамі 17 лістапада акрэсліўся сам па сабе. З самага пачатку творцы пачалі ўносіць у змест імпрэзы своеасаблівую інтрыгу. Алена, адна з удзельніц, наўрад ці думала, што яе просьба да Акуліна падпісаць зборнік ператворыцца ў імгненны акт творчасці ад Леаніда Васільевіча:

*Парыж, Берлін і Вена
Зайздросцяць Эдуарду,
Бо побач з ім Алена
Як зорка, свеціць ярка.*

Так бы мовіць, паэт ад верша ніколі не застрахаваны.

Спяраша слова ўзяў аўтар знакамітай "Полькі беларускай" (дарэчы, яна была працэнтавана, што бясспрэчна было ўхвалена магілёўскаю грамадою), сын Палесся Леанід Дранько-Майсюк. Жыццё сярод традыцыйных вясковых майстроў не магло не адбіцца ў паэтычнай спадчыне: творы менавіта пра гэта прагучалі адразу ж.

Далей жа ва ўтульнай зале "Кола сяброў" апынуўся Хомка - французскі бульдог. У атмасферу ён упісаўся вельмі лёгка, з'явіўшыся па ініцыятыве свайго гаспадара - Леаніда Васільевіча. Іранічныя "Вершы для Хомкі" выдатна "зайшлі" ўдзячнай магілёўскай публіцы, адзнакай гэтага быў і смех, і доўгія пляскі ў далоні.

Хомка і хакей

*Павялі, як тых дзяцей,
Хомку нежак на хакей...*

*А яшчэ прыгналі ўслед
Цэлы ж універсітэт!*

*Школы тут і ўсе ліцзі -
Сумна на такім хакей!*

*І з льодовага палаца
Хомка кінуўся хавацца!*

Прачытаўшы не менш вясёлы квінтэт вершаў, аб'яднаных назвай "Ля ратушы", "галоўны Дон Жуана беларускай паэзіі" саступіў месца калегу - "каралю пачуццёвай лірыкі" Эдуарду Акуліну. Тут ужо больш ішла размова пра

самы малады літаратурна-мастацкі часопіс Беларусі - "Верасень", першы нумар якога пачыў свет у 2009 годзе. "Выданне з'яўляецца добрым плацдармам для маладых аўтараў, якія робяць першыя крокі. Мы іх вельмі паважаем, друкуем вялікія партрэты - на цэлую старонку. Таксама ў часопісе прадстаўлены і сьляныя імяны ў беларускай літаратуры.

- Пераемнасць павінна быць, мы гэта разумеем, - патлумачыў галоўны рэдактар "Верасня" Эдуард Акулін.

Застацца абякавам, калі чуеш песні Акуліна, сапраўднаму беларусу немажліва. У іх усё, што трэба і што ёсць у нас: замілаванне, патрыятызм, вера, надзея, журба, скруха, бязмежнасць:

*Зоркі ў небе расцвітаюць...
Вочы з воч пачуццю п'юць.
Я адну цябе чакаю,
Я адну цябе кахаю,
Я адну цябе люблю.*

Вельмі ж хацеў Эдуард Аляксандравіч, каб магілёўцы спявалі з ім разам, выказаўшы

ўпэўненасць, што тое вельмі важна. І дамогся свайго. Уся грамада цягнула словы, ад якіх міжволі стыгне кроў:

*Многа ці мала дзён мінавала,
Гаснуць Знічы на вадзе...
Янка Купала,
Янка Купала,
Янка Купала ідзе!
Нас за сабою вядзе!*

Расповед Акуліна пра недарэчныя перашкоды з рэгістрацыяй імені сына Янкі, яго ж сумны адказ на пытанне пра сённяшні стан філіі Літаратурнага музея Максіма Багдановіча "Беларуская хатка" і назву часопіса, бліжэйшыя творчыя планы Дранько-Майсюка - за ўсё гэта і не толькі трэба дзякаваць Магілёўскай гарадской супольнасці Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны і самім творцам, якія не сядзяць на месцы, а ідуць-едуць, друкуюцца і выступаюць перад беларусамі, не глядзячы на даўно атрыманае прызнанне, як і на цяжкасці і іншыя акалічнасці. Быць пачутымі - для іх галоўнае. А для нас - пачуць.

Андрэй Ільня.

За праўдзівую інфармацыю ў роднай мове

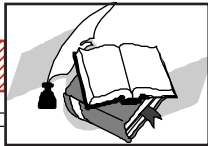
Сакратарыят ТБМ прапануе грамадзянам Беларусі пасадзейнічаць пераводу адной з самых папулярных і самых масавых незалежных газет краіны "Народная Воля" цалкам на беларускую мову. Тая, безумоўна, праўдзівая інфармацыя, якую падае "Народная Воля", павінна даходзіць да чытача ў роднай беларускай мове.

Галоўнаму рэдактару і заснавальніку газеты "Народная воля" спадару Іосіфу Паўлавічу Сярэдзічу

220020, г. Мінск,
вул. Энгельса, 34 а

Мы, грамадзяне Рэспублікі Беларусь, просім Вас з 1 студзеня 2015 года выдаваць вашу газету на дзяржаўнай беларускай мове і такім чынам рэальна паспрыць яе распаўсюду сярод грамадзян нашай краіны.

№	Прозвішча, імя, імя па бацьку, хатні адрас	Подпіс
1		
2		
3		
4		
5		
6		

80 гадоў з дня нараджэння Валянціна Рабцэвіча

Валянцін Навумавіч РАБЦЭВІЧ (26 лістапада 1934, в. Красная, Кіраўскі раён - 29 траўня 2008, Менск) - беларускі гісторык, нумізмат, археолог. Кандыдат гістарычных навук з 1965, доктар гістарычных навук з 1995, з 1997 - прафесар. Лічыцца адным з заснавальнікаў беларускай нумізматэцы.

Скончыў БДУ ў 1957 годзе. У 1957-1959 - супрацоўнік арганізацыйнай групы Дзяржаўнага музея БССР. Навучаўся ў аспірантуры Дзяржаўнага Эрмітажа СССР пад кіраўніцтвам доктара гістарычных навук І. Г. Спасакага ў 1959-1963. У 1964 пасляхова абараніў кандыдацкую, а ў 1995 - доктарскую дысертацыю. З 1963 працаваў на гістарычным факультэце БДУ, напачатку выкладчыкам, з 1970 - дацэнтам кафедры гісторыі старажытнага свету і сярэдняй вяку, з 1973 - кафедры археалогіі, этнаграфіі і дапаможных дысцыплін БДУ, з 1997 - прафесар.

Вывучаў гісторыю грашовага звароту на землях ВКЛ і Кароны, тапаграфію манетных скарбаў на Беларусі. Гэта надзвычай складаная справа, асабліва ў Беларусі, бо на тэрыторыі Беларусі сыходзі-

ліся манеты многіх краін і Беларусь славіцца сваімі скарбамі. Гэта вымагае каласальнай эрудыцыі і наладжвання сувязяў са спецыялістамі ўсёй Еўропы, што пасляхова і рабіў Рабцэвіч, і гэта рабіла яму гонар.

Аўтар класічных манаграфій "О чем рассказывают монеты", "Нумизматика Беларуси", "Российско-польские монетные эмиссии эпохи Петра I", больш за 70 навуковых працаў і 300 навукова-папулярных артыкулаў у перыёдыцы і энцыклапедычных выданнях.

На аснове ўласнай калекцыі манет стварыў нумізматэчны кабінет БДУ. Прадстаўляў Беларусь у Нумізматэчнай камісіі Нацыянальнага камітэта гісторыкаў СССР.

Рабцэвіч вельмі перажываў за нашу спадчыну і шмат зрабіў, каб нашы манеты не раскрасаліся і каб скарбы былі дзяржаўным здабыткам. Дзякуючы яго намаганням на Беларусі застаўся ўнікальны скарб з Поясам Вітаўта, які збіраліся за бесцань прадаць у Расію.

Удзельнічаў у вывуч-

чэнні і раскопках археалагічных помнікаў: Ветачка, Рагачоўскі раён; Гадзілавічы, Рагачоўскі раён; Каласы, Рагачоўскі раён; Мадора, Рагачоўскі раён; Навасёлкі ў межах Мядзеля; Нагаўкі, Мядзельскі раён; Наўры, Мядзельскі раён; Цагельня, Рагачоўскі раён; Юдзічы, Рагачоўскі раён.

У апошнія дні свайго жыцця ён рыхтаваў да друку працу яшчэ аднаго нашага славутага навукоўца, рэпрэсаванага ў трыццатыя гады, Міколы Шчакаціхіна.

Вікіпедыя.

"Тлумачальны слоўнік па інфарматыцы" ў класічным правапісе

У выдавецтве ТАА "Медыял" накладам 300 пасобнікаў выйшаў "Тлумачальны слоўнік па інфарматыцы". Больш за 3000 слоў. Аўтар прафесар Мікола Савіцкі. 2-е выданне, дапоўненае і перапрацаванае.

Слоўнік-даведнік змяшчае больш за 3000 найбольш ужывальных тэрмінаў па інфарматыцы і вылічальнай тэх-

ніцы. Кожны тэрмін прыводзіцца на беларускай і англійскай мовах і даецца яго тлумачэнне па-беларуску.

Мэта слоўніка - спрыяць замацаванню і далейшаму развіццю беларускамоўнай тэрміналогіі па інфарматыцы і вылічальнай тэхніцы ў навуковай літаратуры і навучальным працэсе.

Прызначаны для вы-

кладчыкаў усіх тыпаў навучальных устаноў, аспірантаў, магістрантаў, студэнтаў і школьнікаў. Можа быць карысна навукоўцам і спецыялістам рознага профілю ў галіне інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі. Разлічаны на найшырэйшае кола карыстальнікаў персанальных кампутараў.

Наш кар.

28 лістапада 2014 года ў 10.00 у Лідскім гістарычна-мастацкім музеі пачнецца навукова-практычная канферэнцыя да 230-х угодкаў з дня нараджэння бацькі беларускіх гісторыкаў **Тодара Нарбуга**. Уваход вольны.

Наўздагон прайшоўшым юбілеям

МОЎНАЯ СВЯДОМАСЦЬ
(санет шэкспіраўскага тыпу)

Аляксандру Аляксандравічу
Лукашанцу
да яго 60-гадовага юбілею

Вы клапаціцеся, каб у спорны спажытак увайшло слова роднае і гаваркое. Беларуская мова - правая эліты ў паўсядзённых стасунках і ў нашай гісторыі.

Ажываюць пад Вашым пяром анамастыка, моў славянскіх узаемадзеянне, рознасці, асаблівасці словаўтварэння й граматыкі, выпускае арфаграфічныя слоўнікі.

Прысвяцішы жыццё і свой лёс мовазнаўству, Вы стварылі карціну лексічнага свету, у якой Вы ўплывовы маг-заканадаўца і стратэг сацыялінгвістычнай планеты.

Беларусы гамоняць - ідылія дома.
Нас ратуе высокая этнасвядомасць.
18.11.2014

Тацяна Барысюк

ад імя аддзела ўзаема сувязей літаратур.

Газета "Наша слова" змяшчала матэрыялы з нагоды знакавых датаў у жыцці краіны і яе слынных грамадзян, але інфармацыя пра пэўныя падзеі паступае і пасля юбілеяў.

Уладзімір Шыцікаў з Гомеля даслаў самаробны медаль да 500-годдзя Аршанскай бітвы.

"Белпошта" выпусціла мастацкую паштоўку да 100-годдзя з дня нараджэння Язэпа Семяжона.

Тацяна Барысюк даслала санет да 60-годдзя Аляксандра Лукашанца.

Наш кар.

Калі за адраджэнне мовы, чытай, спадарства, "Наша слова"!

Шаноўныя сябры, пачалася падпіска на першае паўгоддзе 2015 года. У каталогу інфармацыя пра газету знаходзіцца на ст. 65. Цана змянілася нязначна. У 2015 годзе мы працягнем выходзіць на васьмі палосах. Газета мае добры рэдакцыйны партфель і плануе для друку тэксты самых розных матэрыялаў, з рознымі поглядамі і падыходамі, у тым ліку і адрознымі ад пазіцыі рэдакцыі. Мы будзем працягваць друк мовазнаўчых і гістарычных матэрыялаў у выкладанні тых аўтараў, якіх вы не знойдзеце на старонках іншых выданняў. Мы не стараемся навязваць чытачу сваю думку ці погляды, а падаём паведамленні і меркаванні саміх чытачоў. Чытайце, даведвайцеся, думайце. Будзьце з намі, і вы будзеце з усёй Беларуссю.

РП - 1

Міністэрства сувязі Рэспублікі Беларусь

АБАНЕМЕНТ на газету часопіс **63865**
індэкс выдання

НАША СЛОВА

(назва выдання)

Колькасць камплектаў **1**

На 2015 год па месяцах:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Каму

Куды

(прозвішча, ініцыялы)

(адрас)

(паштовы індэкс)

ДАСТАВАЧНАЯ КАРТАЧКА

на газету часопіс **63865**
індэкс выдання

НАША СЛОВА

(назва выдання)

Кошт падпіскі **52500 руб.** Колькасць камплектаў **1**
пераадрасоўкі руб.

На 2015 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Каму

Куды

(прозвішча, ініцыялы)

(адрас)

(паштовы індэкс)

Да выхаду новай кнігі *Алега Трусава*
"Кароткая гісторыя архітэктуры Беларусі"

Эпоха БССР (1921-1991 гг.)

(Працяг. Пачатак у
папярэдніх нумарах.)

У гарадах царскай Расіі праблема жылга востра не стаяла. Кваліфікаваныя рабочыя маглі пабудаваць сабе драўляны дом на гарадской ускраіне, а кватэры ў прыгарадах здымалі нават жабракі. Напрыклад, малодшы брат маёй прабабкі, Зміцер Палеўскі, які быў кваліфікаваным рабочым-слесарам на Пуцілаўскім заводзе ў Санкт-Пецярбурзе, меў на Неўскім праспекце пяціпакаёвую кватэру і свой конны выезд. Інтэлегенты і дзяржаўныя службоўцы без праблем арэндавалі 6-7-пакаёвыя кватэры.

Пасля прыходу да ўлады ў 1918 г. большавікі забралі ўсе прыватныя дамы і кватэры ва ўласнасць дзяржавы.

У былых даходных дамах яны стварылі "бытавыя камуны", калі ў вялікія кватэры засялялі адразу некалькі сем'яў. Так узніклі "камунальныя" кватэры, калі кожная сям'я мела толькі адзін пакой, а кухня, туалет і ванная сталі агульнымі, і імі карысталіся па чарзе ўсе жылцы. Першы паверх у такіх дамах займалі установы сацкульбегу, а некаторыя пакоі былі пераўтвораны ў дзіцячыя садкі, чырвоныя куткі і чыталні.

Беларускія гарады, якія моцна пацярпелі падчас Першай сусветнай і савецка-польскай войнаў паступова адбудоваліся і да 1924 г. жылі па інерцыі. Найлепш захаваўся г. Віцебск, які не пацярпеў падчас ваенных наваляў, і таму менавіта тут, дзякуючы Марку Шагалу і Казіміру Малевічу, сфармавалася віцебская школа мастацкага авангардызму, вядомыя ва ўсім свеце.

У 1925 г. было створана Аб'яднанне сучасных архітэктараў СССР, якое мела свой уплыў і ў БССР. На ўзор "жылога блока" Ле Карбузье пачалі будаваць дамы-камуны, у якіх побач з індывідуальнымі пакоямі існавалі памяшканні агульнага прызначэння - пакоі адпачынку, кухні, умывальні і туалеты.

Дагэтуль часткова пабудаваныя дамы-камуны захаваліся ў Віцебску (1927-1929 гг.) і Гомелі (1929-1931).

Віцебскі дом-камуна - гэта першы ўзор пабудовы такога тыпу. Гэта чатырохпавярховы будынак са складанай канфігурацыяй плана з цэнтральным аб'ёмам і бакавымі крыламі. На фоне гладкай паверхні сцен з невялікімі па аб'ёму пілястрамі кантрасна вылучаюцца вынесеныя за план дома і закругленыя аб'ёмы лесвічных клетак. Дом быў разлічаны на адначасовае засяленне 280-300 чалавек. Для несямейных прадугледжваліся пакоі плошчай 24 квадратныя метры (на 4 чалавекі). Для маласямейных - пакоі плошчай 12-15 квадратных метраў (на 2-3 чалавекі). Кожная ізаляваная група пакояў на 18-24 чалавекі была аб'яднаная холам для заняткаў і адпачынку, мела кухню і туалеты. На першым паверсе ў цэнтральнай частцы дома знаходзіліся зала, хол і чытальня, а ў цокалі - душ, пральня і сушылка. У тарцах бакавых крылаў размяшчаліся 8 двухпакаёвых кватэр, па адной на кожным паверсе.

У 1930-1935 гг. у Віцебску пабудавалі яшчэ адзін чатырохпавярховы секцыйны мураваны жылы будынак, скампанаваны з 4 чатырох-кватэрных і 1 двух-кватэрнай секцыі ў цэнтры. Вокны дома амаль квадратныя, фасад вылучаецца глухімі агародкамі балконаў з вялікім агародкам на трэцім і чацвёртым паверхах.

Гомельскі дом-камуна быў пабудаваны для рабочых вагона-рамонтнага завода. Гэта шматпавярховы мураваны П-падобны ў плане будынак, які па даўжыні займае цэлы квартал. На другім-шостым паверхах размяшчаны ўздоўж калідора жылыя ячэйкі, што маюць па два-тры пакоі і кухню-нішу. На кожным паверсе былі пакоі адпачынку, агульныя кухні, кватэры і санвузлы. На першым паверсе знаходзілася сталовая, бібліятэка-чытальня і дзіцячая дашкольная ўстанова.

У 1938-1940 гг. на вуліцы Першамайскай у Магілёве пабудаваны жылы дом Саветаў. Гэта пяціпавярховы прамавугольны ў плане будынак складаецца з чатырох пяціпакаёвых кватэр, якія выходзяць па дзве на лесвічную пляцоўку. Рытмічна размяшчаны на вышыні другога-пятага паверхаў пілястры надаюць фасаду ўрачыстасць і выразнасць.

Каля прадпрыемстваў у гарадах будавалі так званыя рабочыя пасёлкі. У 20-х гадах найбольш распаўсюджаным быў двухпавярховы двухсекцыйны дом з пачынным ацяпленнем, без водаправода і каналізацыі. Печы аб'ямоўваліся бела паліванай кафляй, часам аздобленай савецкай сімволікай. Шмат такой кафлі выраблялі ў Копысі.

З 1927 г. у Менску і абласных гарадах пачынаюць будаваць шматпавярховыя секцыйныя дамы, што займаюць цэлыя кварталы. Найбольш масавымі сталі дзвухкватэрныя секцыі. У Менску пачаў працаваць завод па вырабе стандартных канструкцый для масавага жыллёвага будаўніцтва. Вышыня столі дасягае 3,2 м, а вышыня будынкаў сягае пяць-сем паверхаў.

У 1930-х гадах па індывідуальных праектах будуецца і "дамы спецыялістаў", якія знаходзіліся на галоўных гарадскіх магістралях і мелі прадстаўнічы выгляд.

У 1933 г. утапічныя ідэі савецкіх архітэктараў, прыхільнікаў "чыстага канструктывізму" прыпынілі. Адбыўся пераход да класічнага манументалізму - Палацы для народа. Складася адміністрацыйная мадэль кіравання. Кіраўніцтва прыняло праектна-генеральны план развіцця горада, які меў сілу закона і быў абавязковы для выканання, прычым прымаўся ён на 20-25 гадоў.

Савецкае праектаванне ў беларускіх гарадах рабілі маскоўскія і ленынградскія архітэктары. Першую савецкую мадэрнізацыю прайшоў Ба-

рысаў.

У 1930-х гадах у СССР умацоўвалася і пашыралася таталітарная сістэма, раскітнаў культ асобы Сталіна. Вуліцы савецкіх гарадоў забудоваліся вялікімі будынкамі, а ў архітэктурцы склаўся новы манументальны стыль, які потым назвалі "неакласіцызмам", альбо "сталінскім ампірам". Гэты стыль актыўна падтрымліваў савецкі ўрад і вышэйшае партыйнае кіраўніцтва. Значна змяніўся і інтэр'ер. У дамах савецкіх людзей з'явілася цяжкая манументальная мэбля, дэкаратыўна распрацаваныя важкія жырэнды, вазы ў класічным ці ампірным стылі. Асноўным элементам жылога інтэр'ера становіцца вялікая абцягнутая скурай канапа. Яна мае высокую спінку, па баках - цыліндрычныя, выпуклыя валькі і моцныя фігурныя ножкі. Звычайна яна была чорнага колера, але некаторыя ўвішныя гаспадыні шлі спецыяльныя чохлы з тканін на гэтыя каналы, аздаблялі іх рознымі карункамі. Над канапай вешалі палічку, дзе былі сямейныя фатаздымкі, ставілі гіпсавыя ці парцелянавыя фігуркі слонікаў ці галубкоў. У спальнях з'явіліся металічныя ложка з высокімі нікеляванымі спінкамі.

У кабінетах партыйных чыноўнікаў, навукоўцаў і пісьменнікаў з'явіліся вялікія настольныя электралямпі на дубовай аснове са шкляненым абажурам. Таксама з'явіўся і радыёпрыёмнік, які сёння моладзь называе "радыёпрыёмач".

Большасць людзей як у горадзе, так і ў вёсцы мела танныя радыёпрыёмнікі ў выглядзе вялікай акустычнай талеркі, у сярэдзіне якой знаходзіўся невялікі дынамік.

Больш прыгожыя лямпавыя радыёпрыёмнікі маркі "Маршал" у 1940-м г. пачалі вырабляць у Менску на радыёзаводзе, які пабудавалі на месцы старой Камароўкі. Прыёмнік меў прыгожы лакаваны корпус, тры вялікія ручкі настройкі і прыгожую акустычную панель з тонкіх лакаваных рэек, абцягнутых тканінай.

Паступова склаўся рэальны вобраз беларускага савецкага горада. Гэта зруйнаваныя, альбо ператвораныя ў клубы, музеі ці склады культуры будынкі, новыя дамы культуры, заводскія карпусы. Амаль на кожным будынку плакаты, зоркі, сярпы і молаты і культурная прапаганда вобразаў Леніна і Сталіна для савецкага працаўніка.

Цікавы лёс напаткаў і беларускія мястэчкі. За гады НЭПу з 176 мястэчак БССР афіцыйна прызналі толькі менш за траціну. Спачатку савецкая ўлада нават стварала новыя мястэчкі. Калі ў 1925-м г. у БССР мястэчкамі лічылі 43 населеныя пункты, то ў 1930-1968-м гг. буйнейшыя мястэчкі пераводзілі ў гарады, а дробныя - у сёлы. Сітуацыя рэзка

змянілася ў гады калектывізацыі, месцічковага ўзр'я, а гэта пераважна былі яўрэі, заганылі ў калгасы ці рамёсныя арцелі. Паколькі ў БССР мякка аселасці не існавала, то яўрэйская моладзь з Беларусі ўцякала ў буйныя цэнтры СССР. Найбольш беларускіх яўрэяў перасялялі ў Ленінград.

У 1938-м г. Прэзідыум Вярхоўнага савета БССР зацвердзіў класіфікацыю паселішчаў рэспублікі. Мястэчкі ў гэты пералік ужо не трапілі. Яны былі ператвораны ў гарадскія ці рабочыя пасёлкі, а часткова ў сёлы.

Як жа жыла ў БССР беларуская вёска? Выгляд беларускіх хатаў канчаткова склаўся яшчэ ў другой палове XIX - пачатку XX ст. Хаты мелі розную форму страхі: двухпадовую, трохпадовую, чатырохпадовую і шатровую. Стрэхі крыліся саломай, чаротам, драйкай, гонтам і дошкамі. Аднак саламяныя дахі, асабліва на Палессі, пераважалі. Калі салому пакласці правільна, саламяны дах мог служыць да 60-гадоў. Пад страхой было гарышча, дзе жылі душы памерлых продкаў. Падлога ў асноўным была глінабітная, драўляныя падлогі сустракаліся рэдка. Галоўны элемент інтэр'ера - гэта печка, якая спачатку палілася па-чорнаму, а потым атрымала комін. Да печы, як абаронцы ад халадоў, вясцоўцы ставіліся вельмі пажанна, каля печы не лягла было ляцца, у запечку жылі хатнія духі. Каля печы паду, дзе гагавалі ежу, быў "бабін кут" - жаночая частка хаты.

Самай галоўнай часткай хаты быў "покуць", альбо "чырвоны кут". Тут віселі абразы, ляжала біблія, малельныя кнігі, стаялі свечкі. Цэнтр хаты займаў стол, над якім у "чырвоным куце", перад Калейнае вешалі "павука", зробленае з саломы ўпрыгожванне. Мэблі ў сялянскай хаце было няшмат. Акрамя стала ўздоўж сцен, што стваралі "покуць", стаялі дзве нерухомыя лавы. Да іх дадаваўся "ўслон", пераносныя лавы. Спалі на спецыяльным драўляным памосце з дошак, які звалі "пол" ("палаткі", "палок").

У канцы XIX ст. пачалі з'яўляцца драўляныя ложка, лавы са спінкай і падлакотнікамі, якія часта аздабляліся разьбой і ў Заходняй Беларусі месцамі называліся канапамі. З'явіліся вялікія куфэркі, часам акаваныя жалезам і размаляваныя, дзе захоўваўся пасаг, альбо старыя кабеты складалі чыстае адзенне "на смерць".

Пасля НЭПу ў БССР акрамя вёсак і сёлаў існавалі хутары, прычым да 1929 г. стварэнне хутароў віталася большавіцкай уладай. Хутар - адасобленая сялянская гаспадарка з сядзібай, якая знаходзілася непасрэдна на зямельным надзеле селяніна. Узніклі пасля рэформы 1861 г., аднак масавы характар працэсу хутарызацыі набыў у канцы XIX - пачатку XX ст. у сувязі са Сталінскай аграрнай рэформай. У 1906-1914 гг. з вёсак на хутары перасялілася чвэрць насельніцтва Віцебскай і каля 15% Магілёўскай губерняў. Рост хутароў працягваўся ў 20-

я гады і быў прыпынены прымуоваў калектывізацыяй і ліквідацыяй "кулацтва" як класа.

У часы калектывізацыі хутары пачалі знішчаць, а дамы багатых сялян-"кулакоў", якіх высялялі ў Сібір ці іншыя далёкія месцы СССР, забіралі ў калгасы.

Выгляд вёскі значна змяніўся. З'яўляюцца сельсаветы і праўленні калгаса, замест валасной управы і дома земства. На змену зачыненага храма прыходзіць сельскі клуб і хата-чытальня. Прыватную краму замяняе кааператыўны магазін, будзеца школа, пазней з'яўляюцца дзіцячыя сады і яслі.

У 20-30-я гады ў БССР дзейнічалі стацыянарныя дзіцячыя сады і дзіцячыя летнія пляцоўкі. Пляцоўкі летняга тыпу працавалі ў цёплым час года (з траўня па верасень-кастрычнік). Яны існавалі ў гарадах і вёсках. Іх рабілі ў прыгожых месцах на прыродзе. Побач абавязкова быў будынак, дзе дзеці знаходзіліся падчас дажджу і дзе знаходзіліся іх цацкі і іншыя дапаможны матэрыялы. Пад іх прыстасоўваліся калгасныя будынкі і асабліва былыя "кулацкія" дамы. Стацыянарныя дзіцячыя сады дзейнічалі пры прадпрыемствах і ўстановах, пры вайсковых частках, у калгасах і саўгасах.

Самым буйным горадам Беларусі становіцца Менск. У 1926 г. тут жыло 131,5 тысяч чалавек (узровень 1913 г.). У 1939 г. 237,5 тысяч чалавек, а на пачатку 1941 г. - 270,4 тысячы чалавек.

Першы генеральны план Менска быў зроблены ў 1926 г. Новыя жылыя дамы планавалі будаваць толькі на ўзвышшах - на выпадак газавых атак падчас вайны з Польшчай. У студзені 1941 г. зацвердзілі новы план развіцця беларускай сталіцы. У ім прадугледзелі знос вуліцы Нямігі, пры гэтым гістарычныя каштоўнасці гарадскога цэнтра пад увагу не прымаліся. Існавала прапанова зрабіць раку Свіслач карабляходнай, галоўнай вуліцай зрабіць вуліцу Савецкую і ад Дома ўраду да Дома афіцэраў будаваць камяніцамі, а шырыню вуліцы давесці да 30 метраў. Аднак пачалася Другая сусветная вайна, і ўжо ў верасні 1939 г. фашысцкія бомбы пачалі падаць на заходнебеларускія гарады. Падчас наземных баявых дзеянняў найбольш пацярпелі гарады Брэст і Кобрын.

Другі этап гэтай вайны - Вялікай айчынай вайны - накрываў усю Беларусь. Найбольш пацярпелі гарады Полацк, Віцебск, Магілёў і Менск. Нягледзячы на пагрозы вайны заявы Сталіна і яго хаўруснікаў БССР была зусім не гатовая да вайны. Напрыклад, у Полацку было толькі 2 бомбасховішчы, і людзі хаваліся ў сутарэннях універмага, Мікалаеўскага і Сафійскага сабораў. З ліпеня 1941 г. немцы зрабілі "дывановую" бамбардзіроўку Полацка. Налёт рабілі каля 20-і самалётаў. Пры гэтым не бамбілі масты, будынак радыёстанцыі і ваенныя гарадкі. Цэнтр горада быў цалкам разбураны.

(Працяг у наст. нумары.)

Блок дамаў на праспекце Леніна, Архітэктар Хайн Г. Ц.

Жылы дом на праспекце Леніна, Архітэктар Хайн Г. Ц.

Дом-камуна ў Гомелі

I ў XIX - пачатку XX ст. беларусы і ўраджэнцы Беларусі нярэдка былі першапраходцамі ў Расіі

У наш складанне час вялікае значэнне мае развіццё і далейшае ўмацаванне ўзаема-сувязей паміж славянскімі народамі, у прыватнасці, паміж беларускім і рускім у розных галінах чалавечай дзейнасці (навука, тэхніка, прамысловасць, асвета, культура, спорт). На самай справе цяпер існуе шмат расійска-беларускіх або беларуска-расійскіх праектаў, у якіх знаходзяць сваё адлюстраванне мінулае беларусаў і рускіх, іх багатая прафесійная і традыцыйная народная культура, супрацоўніцтва ў такіх галінах, як сучасныя навуковыя тэхналогіі, у тым ліку ў вадкаснай, касмічнай і інш. галінах.

Але варта заўважыць, што гэтыя ўзаемакантакты існавалі з даўніх часоў. У артыкуле я б і хацеў спыніцца на разглядзе такіх узаемасувязяў XIX - пачатку XX ст., тым больш гэта варта зрабіць, бо ў шэрагу прац сучасных расійскіх даследчыкаў ураджэнцаў Беларусі XIX - пач. XX ст. адносяць або да палякаў, або да рускіх, на што няма ў іх ніякіх падстаў.

Для напісання гэтага артыкула мяне падштурхнуў шэраг публікацый. І, у прыватнасці, кніжка Г. Якутоўскага "История Беларуси. Величие, трагизм, уникальность" (Мн., 2013). Я нямаюць уражання тым, што многія выдатныя расійскія дзеячы ў галіне навукі, тэхнікі, асветы і культуры XIX - XX ст. з'яўляліся беларусамі па паходжанні або ўраджэнцамі нашай зямлі (пісьменнікі Грын (Грынеўскі) Аляксандр, Аляша Юры, акадэмік С.П. Каралеў, вядомы на ўвесь свет вучоны Чыжэўскі Аляксандр і інш.).

Да пэўных думак прывёў мяне і артыкул Міхала Патоцкага "Польскія ссыльныя ў Сібіры", надрукаваны ў часопісе "Новая Польша" за 2013 г., № 5, які выходзіць на рускай мове. Публікацыя ў ім самай рознай тэматыкі. Але нас, беларусаў, цікавяць тая артыкулы, якія маюць непасрэднае дачыненне да Беларусі і беларусаў і, у прыватнасці, да гісторыі і культуры ВКЛ або Рэчы Паспалітай, гістарычныя і культурныя факты з жыцця нашага народа ў XIX - пачатку XXI ст. Мяне зацікавіла гэтая публікацыя. Аўтар яе імкнецца адлюстравать ролю палякаў у гістарычным і культурным жыцці насельніцтва Сібіры ў асноўным XIX - пачатку XXI ст. Заўважым, асабліва шматлікім беларусам і палякаў саслалі ў Сібір як удзельнікаў паўстання 1863-1864 гг. І мне захацелася ўстаўць некалькі сваіх капеек у гэтую справу.

Я тут хачу спыніцца на шэрагу прозвішчаў людзей, якія па пэўных прычынах (не заўсёды, праўда, аб'ектыўных) лічацца палякамі, але і мы, беларусы, маем права залічыць іх да свайго народа. І ў гэтым нічога здзіўнага няма, бо шэраг гістарычных ці культурных дзеячоў могуць належаць двум або тром ці нават чатыром народам. Па прыкладу хадзіць далёка не трэба. Узьць хача б Адама Міцкевіча ці Ігната Дамейку. Сваімі іх

лічаць не толькі беларусы, але палякі і літоўцы. І гэта лічыцца нармальным.

Трэба заўважыць, што зусім нядаўна - у 2013-м годзе споўнілася 180 гадоў з дня нараджэння славутага чалавека Літвы-Беларусі **Бенядзікта Дыбоўскага**, якога нярэдка даследчыкі таксама залічаюць да палякаў. Аднак з падобным меркаваннем я б не згадзіўся на ўсе сто адсоткаў і па меры магчымасці хацеў бы прывесці довады на карысць таго, што мы, беларусы, маем права лічыць яго сваім найперш.

Па-першае, ён быў ураджэнцам Беларусі. І гэта важны довад. Дыбоўскі тысячамі нітак быў звязаны з роднай зямлёй, яго насельніцтвам, іх прафесійнай і традыцыйнай духоўнай і матэрыяльнай культурай. Па-другое, Дыбоўскія належалі да старажытных беларускіх шляхоцкіх родаў (гл., напр.: Крукоўскі У. З нататніка папядушкі. - Мн., 2014. С. 46) і, у прыватнасці, яны мелі герб Наленч. Па-трэцяе, гэты шляхціц, па ўсёй верагоднасці, ведаў не толькі польскую, рускую, нямецкую, але і беларускую мову. Бо ў той час прадстаўнікі шляхты нярэдка ўжывалі мову нашых продкаў у размове з прыслугай або сялянамі, а дробназемельная шляхта карысталася ёй часцей, чым польскай, і для гэтай шляхты беларуская мова з'яўлялася, бадай, адной з асноўных моў, якімі яна карысталася. На карысць гэтай думкі сведчаць шмат прыкладаў. От што пісаў Яўстах Тышкевіч у кнізе "Апісанне Барысаўскага павета" (Вільня, 1847) пра чышчавую і ваколічную шляхту: "*Чышчавая* (не мела зямлі і брала яе ў арэнду на чышчавыя ўмовах (аброк). У апошнія два стагоддзі існавання Рэчы Паспалітай чышчавая шляхта стала найбольш шматлікай групай - *А.Л.* і *ваколічная* (называлася яшчэ *засянкавай*, - шляхта, прадстаўнікі якой валодалі гаспадаркамі, але не мелі сялян і самі працавалі на сваёй зямлі - *А.Л.*) *шляхта культуры, спосабам жыцця і імкненнем вельмі мала розніцца ад простага селяніна*" (с. 115). Той жа думкі прытрымліваўся і В. Ластоўскі. Ён пісаў, што ў мясцовай прыпалячанай шляхты "*жыла і любоў да беларускага народа і краю, да яго звычаяў, у каторых узраслі мясцовыя палякі, і нават да мовы, каторая не была ім чужою, бо зналі яе змалку ад нянек і сялянства, а некаторыя і да апошніх часоў ужывалі яе ў штодзённым жыцці, як сваю родную. Шляхта, хаця і гаварыла па-польску і лічыла сябе палякамі, аднак у стасунках з палякамі называла сябе "літоўскай", хаця з роду літоўскай мовы ня знала. Паміж імі жыло, хоць ужо несвядомае, пачуццё гістарычнай асобнасці"* (гл.: Ластоўскі В.Ю. Кароткая гісторыя Беларусі. - Мн., 1992. С. 95). У сувязі з гэтым тут акурат трэба падаць заўвагу Яна Чачота, што дзяды яго пакалення ў 40-я гады XIX ст. аддавалі перавагу беларускай мове (гл.: Красук У.Ф. Медыятазачыя культурнай

прасторы ўсходнеславянскага рэгіёну і феномен самабытнасці беларускай культуры: гістарычны аспект [Электронны рэсурс]. - Рэжым доступу: <http://repositories.buk.by:8080/jspui/bitstream/123456789/2029/1/MEDIATYICYIYA%20KULTURNAY%20PRA>.

Польскі даследчык Р. Радзік таксама лічыць, што на Беларусі ў першай палове 19-га ст. "*дробназемельная шляхта заставалася пераважна беларускамоўнай*" (гл.: Радзік Р. Нетыповае грамадства // Невядомая Беларусь. - Мн., 2008. С. 335). Нешта падобнае сцвярджаў і О. Кольберг, дзе чырваной ніткою праходзіць тая думка, што шляхта на Беларусі да мозгу касцей была беларуска па сваім паходжанні.

І гэта вельмі важна для нас, бо, па словах вялікага нямецкага вучонага В. Гумбальта, "*уласна кажучы, ісцінная радзіма - гэта мова... Адыход* (у значэнні *адмаўленне ад радзімы* - *А.Л.*) *ад радзімы, адчужэнне, заўсёды хутчэй і лягчэй за ўсё адбываецца на мове*" (гл.: Чуковская Л.К. Избранное: "Былое и думы" Герцена; Декабристы - исследователи Сибири; Н.Н. Михлуха-Маклай; Мои чужие мысли; Статьи.-М.: Время, 2011. С. 331). Значыць, родная мова - вялікая сіла. В. Гумбальт радзіму прыраўноўвае да мовы. Адыход ад яе (радзімы) азначае ў нямецкага вучонага адыход ад мовы. М. Прышвін таксама роднай мове адводзіў вялікае значэнне. Ён пісаў прыкладна так, што калі чалавек абьякава ставіцца да роднай мовы, то ён абьякава ставіцца і да мінулага, сучаснасці і будучыні свайго народа. У сувязі з гэтым, як тут не згадаць той факт, што дзiesiąты тысяч немцаў, паводле польскіх даследчыкаў, у гарадах і мястэчках Польскага Каралеўства 19 - пач. XX ст. асіміляваліся ў палякаў, дзюкуючы таму, што прынялі польскую мову і культуру. Тысячы чэхіў некалькі стагоддзях раней, засвоіўшы нямецкую мову і культуру, па сутнасці сталі немцамі.

З гэтага вынікае, што беларусы значна больш, чым палякі маюць права лічыць сваёй малаземельную і беззямельную шляхту (дарэчы, і шляхту больш замужнюю), пражываўшую на беларускай этнічнай тэрыторыі першай паловы - 60-х гадоў XIX ст. (і, зразумела, пазней).

Тут акурат я хачу звярнуцца да ліста В. Савіч-Заблоцкага, які ён пісаў М. Драгаманаву, і выказаць нязгоду з думкай беларускага дзеяча. Цяжка паверыць у словы Савіч-Заблоцкага, які імкнецца даць цэласную карціну развіцця нацыянальна-этнічнай свядомасці ў беларусаў 1850-х гадоў, пісаў М. Драгаманаву, што "*да дзiesiąтка п'яці эканоміў, папоў, панскіх губернераў, ксяндзоў*"... з "*простым народам набраталіся, ды і яго мовай пісаць і размаўляць маглі*" (гл.: Савіч-Заблоцкі В. Письма да Драгаманова // Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрестоматыя. - Мн., 1988. С. 315-316). Калі можна зга-

дзіцца з той колькасцю людзей (не простанароддзя - *А.Л.*), каторыя маглі пісаць на мове нашых продкаў у 50-я гады XIX ст., і што ўказана ў лісце В. Савіч-Заблоцкага да Драгаманова (і то з агаворкамі), то няк нельга пагадзіцца з той колькасцю людзей, што ўказана ў вышэйзгаданым аўтара, якія маглі размаўляць па-беларуску. Іх было ў сотні і сотні разоў больш.

На карысць таго, што Бенядзікт Дыбоўскі мог ведаць беларускую мову сведчыць той факт, што мовай нашых продкаў час ад часу карыстаўся яго брат Уладзіслаў. Ён настолькі зацікавіўся духоўнай спадчынай беларусаў, што пачаў яе запісваць, збіраць. І гэта дало свой плён. У польскім гадзінніку "Збор вядомасці до антрапологіі краёвэй" ("Збор звестак па айчынай антрапалогіі") надрукаваў два артыкулы "Беларускія прыказкі з Наваградскага павета" (1881) і "Беларускія загадкі з Менскай губерні" (1886).

Выкладанне ж у Дэрпцікім (Тартускім) універсітэце да 1889 г. было на нямецкай мове (там вучыліся Бенядзікт і Уладзіслаў), і, зразумела, у Брэслаўскім (ням. Breslau; польск. Урошляў) універсітэце ў 60-я гады XIX ст. і пазней вылося па нямецку. Таму браты Дыбоўскія добра ведалі нямецкую мову.

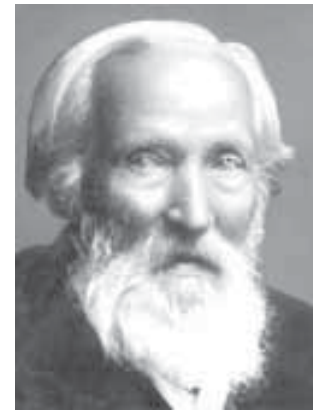
Трэба заўважыць, што з гісторыяй, культурай і побытам нямецкага народа Б. Дыбоўскі, верагодна, някеспка пазнаёміўся, бо цягам некалькіх гадоў працаваў на кафедрах нямецкіх універсітэтаў. Пра гэтага здольнага маладога чалавека ведалі як немцы, так і палякі. Яго выбралі ў 1862 г. прафесарам заалогіі і анатоміі Галоўнай школы ў Варшаве. Там ён кантактаваў з людзьмі, якія рыхталі паўстанне супраць самадзяржаў. І Дыбоўскі рыхтаваў сябе да ўдзелу ў гэтым, бадай, народным у сваёй аснове паўстанні. Удзел у паўстанні 1863-1864 гг. расійскія ўлады Б. Дыбоўскаму не даравалі. Наступствы для гэтага шляхціца маглі б быць страшнымі, калі б не хадаініцтва прадстаўнікоў германскай моўнай сям'і. Смяротнае пакаранне Бенядзікту замянілі на катаргу, а потым на бестэрміновую ссылку ў Сібір.

Праз некаторы час Дыбоўскі апынуўся ў пункце сваёй катаргі, недалёка ад Чыты, дзе ён набыў папулярнасць выдатнага лекара. Як лекар і натураліст Дыбоўскі прыняў удзел у экспедыцыі ў басейны рэк Амур і Усуры, а таксама да возера Ханка ў 1868 г. К гэтаму часу цар тэрмін катаргі зменшыў яму напалову, а затым яшчэ на чвэрць. Губернатар Усходняй Сібіры ў сваю чаргу ў тым жа годзе скасаваў астатні тэрмін катаргі і дазволіў яму датэрмінова атрымаць статус перасяленца, а потым і пасяліцца на беразе Байкала.

З гэтага моманту пачаўся вельмі важны перыяд у жыцці і навуковай працы нашага земляка. Б. Дыбоўскі правёў усебаковы фундаментальны

даследаванні гэтага возера, вынікі якіх затым былі надрукаваны на старонках выданняў імператарскага Рускага географічнага таварыства. Гэтыя працы прынеслі Дыбоўскаму сусветную вядомасць. У 1870 г. за даследаванні Байкала наш зямляк быў уганараваны залатым медалём імператарскага РГТ. У 1877 г. яго выбралі дзейным сябрам гэтага таварыства, а ў 1913 г. - яго ганаровым сябрам.

Б. Дыбоўскаму дапамагалі не толькі беларусы і палякі, але немцы і рускія. Так, напрыклад, дзюкуючы старанням і клопатам сваякоў і сяброў на Радзіме і хадаініцтвам рускіх вучоных, а таксама за заслугі ў даследаванні фаўны Сібіры, цар амніставаў Дыбоўскага і вярнуў яму шляхецкую годнасць.

Б. Дыбоўскі

І ў канцы артыкула хачацца нагадаць, што пра вялікіх ці нават здольных, таленавітых людзей нашай зямлі беларусам трэба памятаць і шанаваць іх.

Чаму ж такі палякі і літоўцы маюць вялікую цікавасць да нашых землякоў? Напрыклад, да Б. Дыбоўскага і І. Дамейкі. Верагодна, па той прычыне, што яны былі выдатнымі людзьмі свайго часу. Бо слабых, "шэрых" людзі мала каго цікавяць. Ураджэнцы Беларусі, якія па шэрагу акалічнасцей аказаліся ў Расіі (Б. Дыбоўскі, І. Чэрскі, А. Вількішкі, Э. Пякарскі, І. Хруцкі, М. Курака і інш.), і прадэманстравалі сваю працавітасць, дапытлівасць, адукаванасць, жыццёстойкасць, умение прыстасоўвацца да нязвыклых для іх прыродных умоў жыцця, энергію, рацыянальнасць, глыбокі розум, высокую эрудыцыю, развітае пачуццё справядлівасці і чалавечай годнасці, імкненне дапамагчы нацыянальным мяшчынам. І іх заўважылі мясцовыя жыхары, і палюбілі. Мы не павінны аддаваць нашых суайчыннікаў, суродзічаў, крэўных і іншым народам. Мусім за іх змагацца (гістарычная ж і культурная спадчына беларусаў, бадай, найбольш абкрадзена ў Еўропе), не гледзячы на тое, што наш народ з'яўляецца адным з самых таленавітых на еўрапейскім кантыненте. Не здарма доктар географічных навук Ярмоленка адводзіць беларусам адно з першых месцаў у Еўропе паводле іх укладу ў сусветную навуку, тэхніку, прамысловасць, асвету і культуру (гл. мой артыкул у "Нашым слове" № 33-34 за 2011 г.). І трэба сказаць, вывад

Ярмоленкі ўсё больш пацвярджаецца. Гэта не толькі вышэйзгаданая кніжка Г. Якутоўскага, але і шэраг іншых кніг не толькі нашых, але і замежных пісьменнікаў, гісторыкаў, мастацтвазнаўцаў, культуролагаў. Не гледзячы на тое, што ў некаторых рускіх і польскіх даследаваннях нашых землякоў па традыцыі залічваюць яшчэ ці то да палякаў, ці то да рускіх, найважнейшай задачай нашых вучоных на сучасным этапе з'яўляецца абгрунтаваны доказ пра беларускае паходжанне ўраджэнцаў нашай зямлі. І пэўная праца ідзе ў гэтым кірунку. Дастаткова сказаць, што ў шэрагу абласцей нашы даследчыкі і ў асобных выпадках нават замежныя (маецца на ўвазе мастак Вайсенгоф) здолелі даказаць беларускае паходжанне і беларускі характар творчасці шэрагу навуковых і культурных дзеячоў (Восіпа Казлоўскага, Адама Міцкевіча, Уладзіслава Сыракомлі, Вінцэся Каратынскага, Генрыха Вайсенгофа і інш.).

Вельмі важна падкрэсліць, што беларусы або ўраджэнцы Беларусі былі нярэдка першымі не толькі ў Расіі, але ў Еўропе і свеце. Пра гэта сведчаць многія прыклады (І. Дамейка і інш.).

Не гледзячы ні на што, беларуская гістарычная, культурная і нацыянальная свядомасць на тэрыторыі Расіі паступова расце. І ўсё ж, больш правільна сказаць, што, з аднаго боку, па зразумелых для нас прычынах, ідзе далейшая асіміляцыя беларусаў на прасторах Расійскай Федэрацыі. З другога боку, у часткі беларусаў (інтэлігентных, развітых, культурных, з глыбокім розумам людзі) назіраецца рост цікавасці да мінулага сваёй гістарычнай Радзімы, павышэнне ўласнай нацыянальнай свядомасці і нацыянальнай гордасці. Гэта заўважыў нават І. Патоцкі. Калі раней большасць лічыла Івана Чэрскага палякам, то цяпер многія ўжо ведаюць пра яго беларускае паходжанне. Чаму Чэрскі заслужыў увагу ў Расіі? На гэта ёсць адказ у публікацыі М. Патоцкага. Івана Чэрскага ён таксама лічыць палякам і называе яго Янам, які разам з А. Чэканюскім, на думку польскага аўтара, унёс найбольшы ўклад у вывучэнне Сібіры ў галіне географіі і этнаграфіі. Праводзіў Чэрскі геалагічныя і палеаанталагічныя даследаванні ваколіц Омска, вывучаў будову берагоў Байкала, склаў першую геалагічную мапу яго ўзбярэжжа, даследаваў р. Селенга і Ніжняя Тунгуска. У 1891 г. узначаліў экспедыцыю ў раён рэк Калыма і Індыгірка. Прапанаваў адну з першых схематэка-палеагеаграфічных схем унутраных раёнаў Сібіры. Памяць пра яго засталася ў Расіі. Яго імем названа сістэма горных хрыбтоў у Якуціі і Магаданскай вобласці, хрыбет у Забайкаллі, некалькі вуліц у населеных пунктах Сібіры і вёска на Калыме. Важна тое, што Таварыства беларускай меншасці ў Іркуцку носіць яго імя.

(Заканчэнне на ст. 8.)

І ў XIX - пачатку XX ст. беларусы і ўраджэнцы Беларусі нярэдка былі першапраходцамі ў Расіі

(Заканч. Пачатак на ст. 7.)

Эдуарда (у публікацыі ён называецца Эдвардам) **Пякарскага** (колькі ў на Беларусі такіх прозвішчаў!) М. Патоцкі таксама адносіць да палякаў, аднак падкрэслівае, што гэтае імя ў Польшчы цяпер забытае. Выходзіць, і за Э. Пякарскага ідзе барацьба (у аснове сваёй схаваная) паміж беларусамі і палякамі. А што ён зрабіў выдатнага і чым заслужыў павагу ў мясцовага насельніцтва Сібіры? Паважаць Пякарскага ёсць за што. У Якуціі яго шануюць за тое, што з'яўляўся стваральнікам першага трынаццацігомнага слоўніка якуцкай мовы.

Э. Пякарскі

Хацелася б яшчэ прывесці некалькі прыкладаў, якія сведчаць пра наш значны ўклад у развіццё расійскай навукі, тэхнікі і культуры XIX - пачатку XX ст.

Тут нам вельмі дапамогуць беларуска-расійскія праекты, прысвечаныя гістарычнаму і культурнаму супрацоўніцтву паміж двума славянскімі народамі, асабліва развіцця беларускай і рускай прафесійнай і традыцыйнай народнай культуры ў мінулым і ў сучасны момант. Адзін з праектаў выйшаў у свет пад назвай "Белорусы, прославившие Россию. Россияне, прославившие Беларусь: биографический справочник" (Мн., 2013).

Адсюль чытач можа чапаць для сябе шэраг цікавых фактаў. От, да прыкладу, адно з імён: Курака Міхаіл. Што пра яго ведае масавы беларускі чытач, глядач ці слухач? Скажам проста: мала што або нічога.

Курака Міхаіл Канстанцінавіч (1872-1920) з'яўляўся канструктарам доменных печаў, заснавальнікам школы расійскіх доменшчыкаў. Працуючы на заводзе (Марыупальскі завод) з амерыканцамі, Міхаіл хутка абганяў сваіх настаўнікаў. Там пра яго ішла слава як пра лепшага доменшчыка. З 1900 г. Курака працаваў обер-майстрам, замяніўшы амерыканца. З 1903 г. ён быў начальнікам доменнага цэха Краматорскага металургічнага завода, адным з першых расійскіх начальнікаў цэха завода поўдня Расіі, дзе працавала шмат іншаземцаў. З гэтага часу

Курака становіцца канструктарам доменных печаў. Па яго чарцяжах была пабудавана доменная печ з нахіленым скінавым уздымнікам; гэта быў першы расійскі ўздымнік. Міхаіл Курака, акрамя скінавага ўздымніка, распрацаваў арыгінальную канструкцыю горна, якая і цяпер выкарыстоўваецца на доменных печах, удадканаліў фурменны прыбор для падавання дучы, увёў 4 стандартныя маркі фасоннай вогнеўпорнай цэгла, што дазволіла ў два разы скараціць працягласць капітальных рамонтаў доменных печаў (Гл., напр.: Беларусы, прославившие Россию. Россияне, прославившие Беларусь... с. 78).

На жаль, пра **Івана Фаміча Хруцкага** (1840-1885) сказана мала ў згаданым вышэй выданні. Толькі тое, што ён з'яўляўся цудоўным мастаком, жывапісцам, акадэмікам жывапісу, прадаўжальнікам лепшых традыцый рускага жывапісу 19-га ст. Ад сябе дадам, што Іван Хруцкі быў заснавальнікам рускага нацюрморту.

Паўтараю, асабліва вялікая ўвага ў цяперашні момант удзяляецца навуковаму і культурнаму супрацоўніцтву паміж Беларуссю і Расіяй, у прыватнасці, паміж Беларускім універсітэтам культуры і мастацтваў (найбольшую актыўнасць праявіла тут кафедра абрадаў і свят; да жніўня 2014 г. загадчыкам якой быў П.А. Гуд), з аднаго боку, і Чэлябінскім дзяржаўнай акадэміяй культуры і мастацтваў, з другога. У выніку гэтай супрацы з'явіўся расійска-беларускі сумесны навуковы праект "Сучасная святочная прастора" (Чэлябінск - Мінск, 2012).

Важным праектам беларуска-расійскім сумесным праектам з'яўляецца кніга-альбом "Белорусы Масквы. XVII стагоддзе" (Мн., 2013). Беларускія культурныя навацы аказаліся вызначальнымі, паваротнымі для рускага жыцця і мастацтва другой паловы XVII стагоддзя. Беларускія майстры "прасеклі акно ў Еўропу", стаўшы для Расіі носьбітамі новых культурна-мастацкіх адкрыццяў. З гэтай кнігі-альбома бачна, што з усіх славянскіх народаў XVII ст. беларусы аказалі найбольшы ўплыў на рускую культуру таго часу.

Заўважу, ажыццяўлена не падобных праектаў гадоў 25-30 таму назад было б проста немагчыма.

Вялікую ролю ў павышэнні гістарычнай, культурнай і нацыянальна-этнічнай свядомасці нашых суродзічаў у Расіі, у прыватнасці Сібіры, павінна адыграць метраполія, якой трэба больш увагі ўдзяляць сваім кроўнымі родзічам у гэтай краіне (дарэчы, і ў іншых дзяржавах) і больш пра іх клапаціцца, дапамагаць ім (папулярызаваная сярод нашых су-

родзічаў на тэрыторыі ўсходняй суседкі беларускай гісторыі, архітэктуры, традыцыйнай святочнай культуры, мастацтва, літаратуры, мовы (асабліва важным з'яўляецца арганізацыя на месцах курсаў па вывучэнні мовы нашых продкаў), фальклору і інш.; забеспячэнне беларускай дыяспары ў расійскай дзяржаве ўсёй неабходнай літаратурай, буклетами, кінафільмамі, відэаматэрыяламі і інш.; больш часта ажыццяўленне сустрэч паміж беларусамі метраполіі (выдатнымі навуковымі і культурнымі дзеячамі), з аднаго боку, і нашымі кроўнымі родзічамі Расіі, з другога; арганізацыя навуковых канферэнцый і выступленняў фальклорна-этнаграфічных, мастацкіх калектываў з Беларусі і да т.п. (жывы ж кантакт паміж групамі беларусаў метраполіі і беларускай дыяспары ў Расіі можа шмат даць для духоўнага развіцця, нацыянальнага ўсведамлення нашых кроўных родзічаў усходняй суседкі Беларусі, павышэння іх нацыянальных гонару і годнасці).

Увага да беларусаў у іншых краінах з боку метраполіі павінна быць неаслабнай, імкненне за павышэнне іх нацыянальна-этнічнай самасвядомасці павінна быць пастаянным, напорыстам, а дапамога ім дзейснай. Тады і будзе вынік.

Было б добра, каб часцей арганізаваліся канферэнцыі па вывучэнні ўкладу беларусаў ў гістарычную і культурную працэсы ў Расіі і, наадварот, укладу рускіх у гісторыю і культуру Беларусі.

І самай неабходнай рэччу з'яўляецца выданне навуковых кніг, мастацкіх твораў, выпуска дакументальных кінафільмаў, відэаматэрыялаў, прысвечаных унёску беларусаў у развіццё навукі, тэхнікі, прамысловасці і культуры Расіі XVI - пачатку XXI ст. У дадатак хочацца сказаць, што ў Расіі маюцца ўраджэнцы Беларусі-мільянеры або вельмі багатыя людзі. От каго трэба "раскручваць" на выданне новых грунтоўных і арыгінальных даследаванняў па беларускай гісторыі, мастацтве, культуры, спорце!

Такім чынам, ураджэнцы Беларусі, якія значны час вымушаны былі пражываць і працаваць у Расіі (Б. Дыбыўскі, І. Чэрскі, А. Вількіцкі, Э. Пякарскі, М. Курака, І. Хруцкі і інш.), пранёсшы ў сэрцы на доўгія гады любоў да сваёй гістарычнай радзімы, унеслі годны ўклад у развіццё расійскай навукі, асветы, тэхнікі, прамысловасці і культуры ў цэлым, беларуска-расійскага ўзаемаразумення, навуковага і культурнага супрацоўніцтва, сяброўства.

Анатоль Літвіновіч.

Рэдактар Станіслаў Вацлававіч Суднік

Рэдакцыйная калегія:

Алена Анісім, Юрась Бабіч, Юля Бажок, Марыя Баравік, Вінцук Вячорка, Аляксей Карпенка, Эла Оліна, Ігар Пракаповіч, Аляксей Пяткевіч, Уладзімір Содаль, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алег Трусаў, Дзясніс Тушыньскі, Аляксей Шалахоўскі.
<http://naszaslowa.by/> <http://pawet.net/>
<http://kamunikat.org/> <http://tbn-mova.by/>

МОЦ І ЖЫВУЧАСЦЬ РОДНАГА СЛОВА: беларускія песні і мова ў Сібіры і Далёкім Усходзе

Алесь ЛОЗКА

Агульна вядомы стан беларускай мовы і культуры. Часта бывае, калі на афіцыйных мерапрыемствах не пачуеш ніводнага выступлення па-беларуску, а на канцэртах - ніводнай песні на роднай мове. Нацыянальна свядомая грамадскасць б'е трывогу, справядліва называючы крызісным станам выкарыстанне беларускай мовы ў адукацыі, культуры і наогул дзяржаве, з трывогай прадказваючы пераход роднага слова ў разрад мёртвых.

Ці ведаем жа мы сапраўдную моц роднай мовы і традыцыйнай культуры, іх жывучасць?

У 2011 годзе ў серыі "Помнікі фальклору народаў Сібіры і Далёкага Усходу" Інстытутам філалогіі Сібірскага аддзялення Акадэміі навук выйшаў 31 том "Фальклор беларусаў Сібіры і Далёкага Усходу. Частка 1: Сямейна-абрадавыя песні і галашэнні", у стварэнні якога прымалі ўдзел і беларускія навукоўцы. У названай серыі, пачынаючы з 1990 года, таксама выйшлі тамы эвенкіскага, бурацкага, рускага, якуцкага, тувінскага, нанайскага, алтайскага, хакаскага, шорскага, удзгейскага, далганскага, нянецкага, юагіраўскага, мангскага фальклору.

Вядома, што беларуская дыяспара ў Сібіры пачала фармавацца ў XVII стагоддзі. Па перапісе 1897 года на тэрыторыях Табольскай, Томскай, Енісейскай і Іркуцкай губерняў заснаваліся перасяленцы з Віленскай, Віцебскай, Гарадзенскай, Менскай і Магілёўскай губерняў. У 1926 годзе ў Сібіры ўжо пражывала 320 тысяч беларусаў. Увесь час іх лік павялічваўся. У 1930-х гадах ён дадаўся за кошт сталінскай рэпрэсіі. На Далёкі Усход беларусы прыбылі як марскім шляхам (асабліва ў 1883-1895 гг.), так і сухапутным, і сяліліся кампактнымі грамадамі ў перадгор'ях Сіхатэ-Аліня і іншых мясцовасцях.

Запіс беларускага фальклору мае няпоўную стогадовую гісторыю. Упершыню ўзоры народнай творчасці нашых землякоў з Прымор'я былі апублікаваны ў кнізе А.П. Георгіеўскага "Рускія на Далёкім Усходзе" ў 1929 годзе. Цяпер ужо вядомы дзесяткі сотні публікацый асобных артыкулаў, зборнікаў і манаграфій па тэме.

У згаданым томе змешчана каля 500 тэкстаў фальклорных адзінак, запісаных ад перасяленцаў (па-беларуску з перкладам на рускую мову), якія ўзяты з фондаў архіваў многіх устаноў Расіі. У 1991 годзе мае калегі ўладзімір Васілевіч і Ігар Карашчанка запісалі народную творчасць у беларускай Прыморскага і Ха-

бараўскага краёў Амурскай вобласці. Найбольш значныя даследаванні беларускага фальклору Сібіры і Далёкага Усходу зрабілі рускія навукоўцы В. Ламін, Л. Фяцісава, Л. Свільдава, І. Сямёнава, А. Сямёнаў, Т. Лявонова, Н. Лявонова, Ф. Балоньёў, М. Мельнікаў, Н. Навасёлава, С. Сакалова, Е. Яфрэмава, С. Звягіна і інш. Добра вядома многім, напрыклад, дзейнасць лепшай беларускай суполкі ў Расіі - Іркуцкага таварыства беларускай культуры імя Яна Чэрскага (заснавальнік А. Рудакоў) і ансамбля "Алешушка" (кіраўнік Т. Сіпакова), што займаюцца беларускім фальклорам; беларускага песенніка і збіральніка народнай творчасці ў Цюменскай вобласці Міхася Басякова, пра якога, магчыма, будзе згадана ў наступнай кнізе.

Звяртае на сябе ўвагу агульная арганізацыя змястоўнага напаўнення выдання: уступныя грунтоўныя артыкулы аб фальклорных традыцыях (Н. Лявоновай), сямейна-абрадавай пэзіі (К. Кабашнікаў, А. Фядосік) і музычных асаблівасцяў народнай спадчыны перасяленцаў (Т. Варфаламеева); ілюстрацыйны матэрыял і фальклорныя тэксты, заўвагі да іх, прылажэнні (беларуска-рускае слоўнік і інш.), дапаўненні, кампакт-диск. Вось, напрыклад, у заўвагах акрамя падрабязнай пашпартызанцы песні і музычных асаблівасцяў падаюцца звесткі пра інфарматара (у тым ліку, з якіх ён краёў перасяліўся) і ў якой літаратуры зафіксаваны падобныя варыянты з іх каментаваннем.

Дарэчы, нямала тэкстаў з пазнакай "не зафіксавана", а гэта вядома для паўнаты твораў сямейна-абрадавага рэпертуару. Атрымліваецца так, што на этнічнай тэрыторыі песня не зафіксавана, а ў далёкіх мясцінах ад радзімы перасяленцы захавалі яе ў памяці ды яшчэ і моцна ўплываюць сваім фальклорам на рускую культуру рэгіёна.

Вось як выказваюцца самі рускія даследчыкі пра падобныя ўплывы і ўзаемаўплывы. Навасібірскія аўтары Ф. Балоньёў і М. Мельнікаў пішуць: "Лірадраматычныя песні Сібіры бяруць пачатак ад агульнарускай традыцыі,

аднак, развіваючыся, яны многае ўспрымалі ад украінскай... і асабліва ад беларускай... песеннасці... Там, дзе пераважалі выхадцы з Беларусі і Украіны, працяглы час захоўваўся не толькі іх песенны стыль, але і спрадвечная мова" (1985).

Аўтар уступнага артыкула заўважае, што "Сустрэчны рух пёўчых традыцый сібірска перасяленцаў прывёў таксама да замацавання песень, прывезеных з беларускіх губерняў, у фальклорным рэпертуары рускіх і ў меншай ступені ўкраінскіх жыхароў Сібіры", рэпертуар сібіракоў-беларусаў папаўняецца рускімі рамансамі і некаторымі ўкраінскімі лірычнымі песнямі, рускія выканаўцы выкарыстоўваюць беларускія словы, тыпу "дзячына", "от прыходить", "караи ж вочки" і інш., і добра памятаюць, песні якіх традыцый спяваюць: "Эту песню могилёвские привезли... А эту смоленские пели...". Далей даследчык піша пра агульную традыцыйную вяселля в. Машкова Навасібірскай вобласці, дзе "творы двух фальклорных традыцый - рускай і беларускай, з заўважнай перавагаю апошняй".

Цікавыя матэрыялы таксама прадстаўлены па беларускіх хрысціанам, пахавальных звычаях і галашэннях, калыханках.

Такім чынам, беларускі фальклор застаецца ў памяці беларусаў-перасяленцаў Сібіры і нават Уладзівастока (маюцца запісы і з гэтага далёкага горада), часткова бытуе і ўплывае на культуру іншых нацыянальнасцей, запісваецца, выкарыстоўваецца некаторымі мясцовымі фальклорнымі калектывамі, перадаецца па спадчыне ад бацькоў дзецям, але таксама русіфікуецца і паступова знікае. Безумоўна, няма падстаў не трывожыцца лёсам роднай мовы і традыцыйнай культуры ў сябе на радзіме, не глядзячы на іх моц за межамі этнічнай тэрыторыі. Патэнцыял роднага слова найбольш праяўляецца ў перыяд росквіту і перад знікненнем. Тапелец выбіваецца з усіх сіл, хапаючыся нават за саломінку, і калі яму не працягнуць рукі, то і сіла згубіцца і цела змарнее, хоць дух і застаецца.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні. 231300, г. Ліда, вул. Ленінская, 23.
Газета падпісана да друку 24.11.2014 г. у 10.00. Замова № 2853.
Аб'ём 2 друкаваныя аркушы. Наклад 2000 асобнікаў.
Падпісны індэкс: 63865.
Кошт падпіскі: 1 мес. - 8750 руб., 3 мес. - 26250 руб.
Кошт у розніцу: па дамоўленасці.

Заснавальнік:

ТБМ імя Францішка Скарыны.

Пасведчанне аб рэгістрацыі № 908 ад 18 снежня 2009 г. выдадзена Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

Адрас рэдакцыі:

231293, Лідскі р-н, в. Даліна.

Адрас для паштовых адпраўленняў:

231282, г. Ліда-2, п/с 7.

E-mail: naszaslowa@tut.by